

গোবিন্দ নিৰ্গুণ-শ্ৰীশ্ৰীগোবিন্দ সস গোবিন্দ নিৰ্গুণ-শ্ৰীশ্ৰীগোবিন্দ রাস

(হিন্দি অমৃত) মণিপুৰিদি ফোংজৰা

ইথোকচৰা :—

শ্ৰীপুত্ৰস্বৰূপ মেৱা সিংহ, কবিৰাজ
অমৃতবেদ ভূষন, সুচিৰেদ বিসায়দ আয়ুৰবেদ
অচাৰ্য্য মণিপুৰ অমৃতবেদিক সঙ্গঠন
প্ৰেসিডেণ্ট

ফোংজবা :—

অইবা মশা

অহানবা খুৎনম :— মার্চ, তাং ১০।২১ ইং

কোপী :— ১০০০

মমল দুপা ১৭'০০

Printed by :

Jagadambi Printing Cum Stationeries Work,
Kwakeithel Bazar, Imphal

গোবিন্দ নিৰ্ণন

শ্ৰীশ্ৰীগোবিন্দ রাস

সাহিত্যিক অসিগী মনিপুৰী শৰুৰু

বাহোঁদোক

শ্রীশ্রীগোবিন্দজিউগী ইবা লাইরিক অসি পাঞ্জম পুরান্দগী
সনা কোন্ডা মৈদিংঙু ভাগ্যচন্দা করোরনা লীথিবা বারিনি,
পাঞ্জম পুবেন মচিন মনাও অনিখক লৈরমই, অমনা থসৌ কোই
অমনা চাওতোন কোই, চাওতোনা পুনসি চেংজেল লোইরমদাই-
দা মনাওমুপা থসৌ কৌশিল্লগা মহাক্সা উবা পুয়মক তমলে অমসুং
মহাক্সী মতম লোইরে হায়না হায়রমলগা খুদক্তা অবোইবা রাহিপ
তানত্রে । মনাওনুপ থসৌনা ইবা পুরানি অমনা মতম অচুগী
পণ্ডিৎ লুখোই থোংবা হিমাইবা অমসুং বাক্সোই খেমা উমা, করোব
অনী অসি পাঞ্জম ডাক্তানি, পণ্ডিৎ ময়াম তাম্মরগা ইবা পুরান
লাইবিকনি । ইবদি সনা কোনংদা ইথিবনি ইবা লোইবগা করোব-
না মৈদিংঙু ভাগ্যচন্দা কংসনত্রে, লাংথবান কোনংদনি অমনা
পাঞ্জমগী পুবাগী অমনা গোবিন্দগী পুরানী, লাইরিক মচা অসি
এহাকনা অখঙ অহৈ শাড়ুনা ইজবা নংচদে মথক্তা হায়থিবা পুয়া-
শিংদগী ইথোকচবনি ।

কবিরাজ :—

শ্রীপুঞ্জম মেয়া সিংহ

আয়ুৰ্বেদ ভূতন, হুচিবেদ বিশারদ আয়ুৰ্বেদ আচাৰ্য্য

মনিপুর আয়ুৰ্বেদিক সম্মেলন

প্রসিডেন্ট ।

হিরন্ম গরুৎ

- ১। প্রার্থনা ।
- ২। ব্রাহ্মোদোক ।
- ৩। কুশাবা পুয়া অহল-লম্বন লিখুন বারী ।
- ৪। মৈদিংড়ু ভাগ্যচন্দ্র মহারাজগী মিৎ ৬ থোনখিবগী বারী ।
- ৫। ভাগ্যচন্দ্রনা তেখাওদা মঙলান্দা উখিবা গোবিন্দগী মূর্ত্তি
অজু লংথবান চীংথক্তা নৌহৌননা অমুক উবগী বারী ।
- ৬। ভাঃমগী রূপনা কাইনদা থৈবেং হৌত্রা হৌদত্রা য়েংবা
চংপগী বাবী ।
- ৭। পাঃমগী কবোবগা উমাগা থেংনবা উগী বারী শাল্লখিবা ।
- ৮। থৈবেং পাত্বী উবদা রূপনা কপচবগী বাবী ।
- ৯। করোরগা উমাগা লোয়ননা সনা কোলুংদা লংথবান চীং
থক্তা লাকপগী বারী ।
- ১০। করোরনা উ হৌখিবগী বারী ভাগ্যচন্দ্রদা লীবা ॥
- ১১। উ য়ানব। চংপগী বারী ।
- ১২। লাই তরুক নিপ'ণ তৌবগী বারী ।
- ১৩। হিয়াংগৈগী পূর্ণিমা মেয়া বাকুপদা শাল্লখিবা রাসকী বারী ।
- ১৪। রাস তহীখিবা পত্তিতশিংগী মমিং ।
- ১৫। কৃষ্ণগী মান তহীবগী বারী ।

- ১৬। পুং পুথোকথিবা পুং য়ৈবগী বারী ।
 ১৭। গোরতান, কোয়েং পুথোকথিবগী বারী ।
 ১৮। মন্দিলা পুথোকথিবগী বারী ।
 ১৯। পুং য়ৈবা, ঈশৈ শকপশিংগী মমিং ।
 ২০। পাঙমগী পুবানগী বারী, গোবিন্দ পুরানগী বারী ।
 ২১। দশ অবতার জয়দেবকী ঈশৈগী মরমদা ইবা ।
 ২২। রাধা পোকপগী নারদদা কৃষ্ণনা লীবা বারী ।
 ২৩। ষমুনাঙ্গী বৃষভানুনা থম্বাল অমা ফংবদগী থম্বাল মমুংদা
 য়ান্না ফজববী কুপীমচা অমা থেংনবগী বারী ।
 ২৪। রমানন্দনা যমুনা মপান্দা শ্রীগৌরান্দা রাধা পোকপগী
 লিখিবা বারী ।
 ২৫। মীওইবগী থবায় লৈকম তাকপা ।
 ২৬। পঞ্জভূতকী মরমদা তাকপা বারী ।
 ২৭। রাধাশি অশেংবা প্রকৃতিনি জগংকী গুরুনি হায়বগী মবমদা
 ইবা ।
 ২৮। মমা-মপাগী মগুণ ইবা বারী ।
 ২৯। কাইনা খোনথিবগী বারী ।
 ৩০। ভাষমুখ গীরী খোনথিবগী বারী
 ৩১। হৈজগাং খোনথিবগী বারী ।

প্রার্থনা

হে কৃষ্ণ ভীবা পুন্নকী চ জফম স্তুং তুংনকম ওইবা মায়াগী
 গুণ যাওদবা অতপপ। পুকচেলনা নহাকী ওইবা শ্রীরাধীবাগী
 চান্নখোইবা ইবু.গো নহ কপু হে গোবিন্দ । ননাইনা হন্না-হন্না
 খুবমজবি ।

রাহে খরদং

শ্রীপুণ্ড্রম মেরা সিংহ অয়র্ষেদ অচায়না ইবা শ্রীগোবিন্দজীগী ।
মবমদা পাজরে, খুংই অসি উবদা আয়র্ষেদগী থবক থৌরমদা ।
জাতিগী সেবা ভৌবদা মত্তনা সাহিত্যগী লমদম্ম পুক্রিং থিংজি-
নবীবগী মওং ওইনা খোঙদাঝিরক্লি । জুহিষা রাবি ই খোঙ
থিরগা অনৌবা লোন্দা পুয়গী মচাক কয়া হাপপগা লে যননা
মসিনা জাতিগী সাহিত্যগী লৈকোন্দা অচৌবা মত্তে অমা পাংলে ।
হায়না হায়জনিঙি ।

শ্রীরাজকুমার প্রিয়গোপাল সনা এক্স প্রিন্সিপাল
রাজহরলাল নেহরু ডান্স একাডেমি, ইম্ফাল
ফাস্ট গ্রেটমাস্টার নোটাইস্ট'ন
জোন দুরদর্শ'ন ইণ্ডিয়া ।

কুস্বাবা থুয়া

অহল লমন লিখুন

মৈদিং৭ ভাগ্যচন্দ্র মহাবাজ শোক (১৬৫৪ খঃ ১৭২৯) দা
পোকট, মৈদিং৭ ভাগ্যচন্দ্র নিংথৌগী মিং (৬) থোকা লৈ ।

- ১) জয়সিংহ ।
- ২) কৰ্ত্তা ।
- ৩) চিংথংখোম্বা ।
- ৪) চিংডেন নোংডেনখোম্বা ।
- ৫) ভগাচন্দ্র ।
- ৬) মহাবাজ মহাবাজ ভাগ্যচন্দ্র ।

জয়সিংহ, হায়বদি থবকপু ওম্বা মপু হায়বনি । কৰ্ত্তা, হায়বদি
থবকা মপু হায়বনি । চিংথংখোম্বা, হায়বদি চিং-তম অনিবু
থোমডন্দনা পুনবগী মপু হায়বনি ।

চিংডেন নোংডেন খোম্বা, হায়বদি হাওফী অমুবা শেত্তুনা
নোংথে পৰেংব শীজিলগা ফীমু শেংপা হাওযামবু লোইবী
চিংথং হোইছনা পুবকপদা মুংশিংনা নোং ছমছনা পুবা মাল্লি
হায়না চিংডেন নোংডেন খোম্বা হায়না থোনখি । ভাগ্যচন্দ্র,
হায়বদি থাঙুয়া ডানবা লাইবক ফবা হায়বনি ।

ৰাজৰ্ষি মহাবাজ ভাগ্যচন্দ্র, হায়বদি বামোন কোকলৈবু
মনাই খরনা মাবু হাংখিবদা মহাকী ঈনা লৈবাক্তা ওবা উষদা

মনাই ময়াম কৌশিল্লগা ব্রাহ্মণগী ঈনা লৈবাক্তা তাগ্ৰবনিনা ঐ
মনিপুরদা নিংথো ওইররোই মজা ইবুংঙো লাবন্যাচন্দ্রদা
খু: ১৭৯৮ দা মনিপুরগী লৈবাক ডাকপগী খবক পুম্মক শিল্লরগা
গোবিন্দগী মমাংদা মথুং থাঙ্গত্তুনা জগোই শারঙ্গগা ওন-থোইনা
কপচখি মতাং অসিদা কৌথিবা মগ্নিংনি ।

অহল-লমনগী লিখুনগী বারীদা মিং ৪ দস্তু থেংনৈ । মৈদিংডু
ভাগাচন্দ্রনা পোকপদগী চহি ২৫ শুবদা নিংথো ওই, নিংথো
ওইরবা মতুং চহি ১০ শুবদা তেথাওদা অহিংগী তাংলৌ
থেংলবদা মঙলান্দা উথিবা শ্রীগোবিন্দজিউগী নীংথিজরবা অতিয়া-
গী হৌরকপা নোংহৌ ওমজবা শংবানবা, শাথেক অহম
থেকপা খুত্তা মুরলী বাঁসী পাইবা চুড়ানা লৈতেংবা স্নাগী
কজেংলৈনা লাইবক অকোইবদা মকুপ-মকুপ ইরং-ইবং লংনা
তাবা ধোরানা লৈতেংবা স্না ফিগে থোনবা নটবরবেষ থোনবা
নৌহৌননা লংথবানগী লোইবী চীংথক্তা অহিংগী মংলান্দা অমুকতু
হুন্ন। উরক্কে । ইহুং ওানবগা নিংথোনা থোমলেন মংলান অহু নিং-
শিংছুনা মনাই ময়াম কৌশিল্লে, ঐনা তেথাওদা মঙলান্দ উথিবা
ইবুংঙো মানা ঐডোন্দ নীংশিংবীবদ্বী “ ঐ কাইনদা থৈবোং ওইনা
হৌরমগে নংনা ঐবু যাল্লগা ঐগী মুত্তী অসি লীংখংলকউ অমসুং
মংলান্দ। উথিবা ঐগী মুত্তি অতুগা চপ মামহল্লু ” হায়না ইবুংঙো
না তাকপীরথা অহু কাইনদা হৌব্রা-হৌদব্রা য়েংঙুনবা ওাংবম
রূপচন্দ্রদা য়াথং পীঞ্চে । রূপনা লাংগোই শগোল তোংছুনা
কাইনদা তামা চংঞ্চে । কাইনা য়ৌরে কাইনাগী চীংগী থেল
অমদা থৈবোং অহম ফুংগা মুংছুম শানা হৌরমলে ।

নাংচূপ থংবা থৈবোংদি অঙ্কপা ফনা চাওয়ে । চীংথৈদা হৌবা
 থৈবোংদি ইতেন তেল্লি ষাংদে, মতোনহু খরছইথৈ । ককচীং
 মাইরমদা হৌবা থৈবোংদি পীকই । মত্ উবদা রূপনা নাংচূপকী
 থৈবোং অত্ কোল্লগা কপচখি । মহাক্কা কনা-কনা লৈবংগ
 হায়তুনা য়েলকপদা অহল অমা থোরকই । অহলতুনা হাইরকই,
 “নহাক্কা থৈবোং অত্ কোল্লগা কল্লিবা করিগীনো”? রূপনা
 খুম্বকই, “ঐ স্না কোল্লদনী মৈদিঙু ভাগ্যচন্দ্র মহারাজনা
 কাইনাদা থৈবোং হৌব্রা হৌদব্রা য়েংঙুচো হায়তুনা লাকপনি ।
 ভাগ্যচন্দ্রগী মমঙদা নিৰ্ণণ তৌরকউ হায়রস্মী অতুনা থৈবোং
 অসি হৌব্রা য়েংগে লাকপনি । থৈবোং অসি হৌরস্বদা ঐনা
 কোন্দুনা কপচবনি । কপনা হংলকই, নং নমিং করি কৌই,
 লম অসিদা লৈব্রা ? অহল অতুনা খুম্বকই ঐগী মীংদি করোর
 কৌই, পাক্সমনি, ঐ লমশিদগীনী । হৌরিবা থৈবোং অসি ঐথোয়
 গী ইবুধো পুরেনশিংগী ফঙ্গা লাইরুদা হৌরকপা থৈবোংনি । মত্
 তাবদা ফরে অত্দি সনা কোনুং তান্না লেংলসি । রূপনা কবোরবু
 পুতুনা সনা কোনুং তান্না পুরক্কে । রূপ অমসুং করোর চংলক্তুনা
 নিংথো মাঙদা লেপ্পরে । ভাগ্যচন্দ্রবু উবমক্তদা করোরনা মথোঙ
 শোকা খুম্বজখি । ভাগ্যচন্দ্রনা হংখি নমিং করি কৌই ? অহল
 অতুনা খুম্বখি শ্রীযুং ইবুংঙো ঐ কাইনা খুলদা লৈজবনি । ইবুং-
 ডোনা গোবিন্দ নিৰ্ণণ তৌবিগনি হায়বা থৈবোং পাখী অত্দি লাই
 ওইরবা থৈবোংনি । থৈবোংগী রারী য়ান্না চাওনা লৈ । ফরে
 অত্ ওইরবদি থৈবোং হৌখিবগী রারী অত্ লীরকউ ।

করোরনা জয়সিংহ মহারাজদা হস্তলকই মৈদিংঙু তুবী চরাই-
 রোংবগী হ'ল্লত্তা হোবা থৈবোংনি । অছুগা ইবুধো পুরেল মচিন
 মনাও অনিখক লৈরম্মী । অমনা থেযৌ কোই অমনা চাওতোন
 কোই । ইবুধো থেযৌ অসিদি মচা মণ্ড শ'ন্দাক্রা পোকই । পুরেন
 চাওতোনদি মচা লৈখিদে । ভাগাচন্দ্রনা হ'ল্লকই, “নখোয়গী
 য়ুম্মাক্তি করিনো” ? শ্রীযুৎ ইবুংডো পান্দ্রমনি । চহি মবিফুতরা
 (৯০) গুয়া গুরকপদা ইবুধো চাউতোরা নোংমা ঐখোয়গী ইবেন-
 ধোনা হায়রকই, নংগা ঐগা ইচা ধাবা অমদা পান্দ্রো গুরু অহম্ম
 হায়বদি মধ্যং, লুয়াং, খুমন, অমদি ঐখোয়ব পোকপা ইনা-ইপুশিং
 অম্লকং খুরুমখোক্রমসি হায়ছনা হায়রকই । ইবেনধোনা হায়রকই
 করে খুরুমখোক্রমসি ঐশু যাজরে । অছ ওইরবদি তবোংকী শেল
 য়াঐঐ অসি পুরো মমলদি ঙাংনরুহু হৈজিং নংগা পাখা অমা
 খল্লগা হেত্তা লৈয়ু মমল ঙাংনরুগনু । কবে হায়ছনা ইবেনধোনা
 য়াইরিপোক কৈখেল তম্মা পোইরৈ খোঙজিললোমদা নাকপদা
 লম্মীদা হাওনুবী অমনা সম অমদা থৈবোং অমা হাঙ্গগা পুছনা
 লাক্রম্মী । মপুদা ইবেনধো থোপীনা য়েংনরে । ইবেনধোনা
 হাওনুবীছদা হংখি, ইচল নহাক্রা পুবিবছ করিনো ? হাওনুবীনা
 ইমা থৈবোংনিহে হায়না খুল্লকই । অছদি শেল কযা লৌগনি
 ঐহাক লৈজরগে । ইমা শেল য়াঐঐ লৌগনি অছদি সমদগীছ
 লৌখোল্লনা য়েংশি হায়ছনা লা অমা থারগা থৈবোংছ থাংথর-
 কই । থৈবোংছ হেক উবদা মছগী ফজবা মণ্ড অছ উবদা
 ইবেনধোসি তুংখ্যাও চুংই । ইবেনধোনা হাওনুবীদা হংই নং
 করি লমদা পানবনো ইচল ? ঐ মরিং চীংদা পানবনি, ঐ

রিংনি । পাখী অমদা থৈবোং অসিমতা মপাল্লি ইমা । ইবেনধোনা
 াওনুবীদা হায়খি, ফরে অতু ওইরবদি থৈবোং অসি লোকথেন ভান্না
 ধনবিরো শেনজা করা লৌগনি ? ইমা ঐ শেল তরামডা লৌগনি ।
 তুদি চংলসি হায়তুনা মথোয় অনি অতু লাকমিলরে, য়ুম
 ঘোরে । থৈবোং অতু লা-লাতোন অমদা হাপ্রগা ইবুধোণী
 াঙ্গোলদা থ'ম্ম । ইবেনধোনা ইমুংদগী তবেংকী শেল তবামডা
 লোকথিগে শিদা ওাইহকুং ফমলম্ম হায়রগা চংলকই । ইবেন-
 ধোনা ইবুধোদা শেল তবামডাদা পীবীযু হৈজিং অতু পুজরক্রে
 াযজখি ইবুধোনা ইনে-ধোদা শেল তবামডা অতু পীবে । ইবেনধোনা
 শেলতু পীগে হায়তুনা মপান্দা থোক্কপদা হাওনুবী অতু লৈর-
 াজে । হা । ইচল হায়তুনা যেনখাদা কোয়খী থিবদা থিবা
 ন গিড়ে । ইবেনধোনা ইমুংদা অমুক চংলকুগা ইবু-ধোদা তম্মী
 “ শেল লৌকথিগে ফমলম্ম হাযবম্মনি অতুবু লৈরমজে ” । ইবুধো
 তুনা মপান্দা হেক থোক্কপদা মালেমথকুতা লা-লাতোন
 অমদা হাপ্রগা কোবোনদি থোবকপা মতম ওইবনে, কোরৌ
 মশেক্কা থৈবোং অতুদা ঘৈবদা পুয়ং লংনা উত্রে । মহাকী মমী
 অতু কোইরক কোইনা মুশিল মুনী মালেমদা তাবতু ইবুধোনা
 উখি । মতমতুদা ইবুধো মত, চুংখি । মপান্দা থোক্ককুগা থৈবোং
 অতুবু খুংনা শোক্কগা লাইবক অহমলক কবুনা কপচখি । অতুগা
 ইবুধোনা থৈবোং অতু ইমুংদা থাংজিল্লকুগা রায় নিংখিনা তৈ-
 থোক্কগা মালেমথকুতা থমজখি । ফুঙ্গা লাইকুদা খুবোম অমা
 নুনা তৌরগা থাকন খনগংলে, ধূপ-থাওমৈ কংলে, থৈবোং অতু

ময়াইদা খায়দোক্লু বদা মরু অমতা মপাল্লম্মী, ইবুঙো মামী
 নোংদমদগী থাংনা খায়বদা মরু অহু শোকখিদে । থৈবোং
 অহু অমুক খুমজিল্লৈ লং অহিংবা লংলম তরেংনা পুনখিল্লৈ
 অহুগা কৌমহুগী মমুংদা থাদরে । লৈবাক থোংচিল্লৈ অহুগা
 ইবুধোনা স্না-লুপা কোনয়াই ছিল্লৈ- গুরু অহুসু পুজা তৌহুনা
 থুরুমলে । হন্দকমুকী মপোক্তা মচা বংজদবহুগী মুংঙাইতবহু পীরাং
 পীরোইননা গুরু অহুমদা থুরুমজখি । ভাগ্যচন্দ্রনা হায়রকই, করোর
 মখাদি কমদৌরে ? করোরনা থুমজরকই, শ্রীমুং ইবুঙো লোইদাম
 থাজ মঙা গুরুকপদা থৈবোং অহু যুগা লাইজদা পাস্বী অহুম
 হৌগংলক্কে । চীংথৈ পাংবা থৈবাং অহু পীকই, মোইরাং
 লাইজিদা হৌবনা যান্না চাঙই অহুগা ককচিং মাইরমদা
 হৌবা থৈবোং অসিমনা ধরা হেমা পীকই । নোংমা নোংমগী
 অমুম চাঙখংলকপনা লোইদাম থাজ তরানিধোই (১২) ফারকপদা
 ইধোনা অহিং অথেংবদা মীকপ থোক্লুনা মপান থোক্তে তৌ-
 বদা মোইরাং লাইজিদা হৌরিবা থৈবোং অহুনা অচৌবা লীল
 অম্বা স্বেংলগা মতোরু খন্দুনা লৈবম্মা । ইধোনা ফুক হৌগং-
 লকপদা লীল অহু নোংচুপ পাংনা চেনশিন্ধে । অমুম তৌনা
 ২/৩ লক থেংনখি । ইধৌ অহু মুংঙাইতহুনা খুনদিগ্গসি হায়হুনা
 পাজম্বম কাংবু য়াওনা খুনদিগ্গে । ইধোনা হায়খি, ঐধোয়গী
 লমসি লোকথেন হায়বসি ফজহু অহুনা মমিং অম্বা থোল্লসি ।
 ময়ান্না হায়রকই, ইধোনা অপায়া নীং অহু পুথোকপীরকউ ।
 ইধোনা নীংশিংলকই অয়ুক অঙনবদা মহাক উবদা লীলহুনা

ধৈবোং পাখীছদগী কাইনছনা নোংচূপ পাংনা চেনশিনখিবহু অমুক
নোহোননা নীংশিলকলে । অছনা মহাক্সা হায়রকই, খুল অসিগী
মখিং “ কাইনা ” ধোল্লসি ময়াম স্থানিংত্রা হংলকই । ময়ামস্থ
রাজরে, রাজরে হায়না হায়রমই । শ্ৰীযুৎ ইবুংঙোনা জুমিংশিদগী
হোনা খুল অসি লোকধেন কোরম্বা অহু কাইনা হায়না ধোনখি ।

ভাগ্যচন্দ্রনা দারী মখাদি কমদোবা হায়না হংলম্মী । করোরনা
খুল্লকই, শ্ৰীযুৎ ইবুংঙো ধৈবোং পাখী অহুম অসি নোংমা নোং-
মগী অহুম চাওশিল্লক্সনা যুম স্থাংলেন কাওগৎলক্রে । যুম অহু
শীদোক্সনা ধৈবোং পাখীগী থা থংবদা অমুক শারে । ভাগা-
চন্দ্রনা ধৈবোং অহু করম্বা মতমদা হোখিবনো হায়না হংলকই
করোরনা হায়রকই মৈদিৎঙ চরাইরোংবা মহারাজগী হাক্তক্সনি ।
ভাগ্যচন্দ্রনা মখা অমুক চংখবিরো হায়রম্মী । করোরনা শ্ৰীযুৎ
ইবুংঙো ধৈবোং অছনা শারেপ ফারকপা মতমদা নুপামচা অমা
চংলক্সনা ইখো নখোয়গী চাক-কাক লৈত্রা ? ঐ চাক লায়না
লোইরে লৈত্রগনা ঙ্গাশং খজিক্তা থকচাগে । ইখো অছনা
চাক্তি লৈত্রে হায়ছনা ঙ্গাশিং গীথকই । ইখোনা হয়েংদি চাক
চাকলুক অমা খাকপীরমগে ওস্তা লাকউ হায়খি । ইনুবাগা
ইনুবাগনা নীংখিংজনা যতন তৌদা অঙাং অহুগী চাক খাক-
লম্মী । অঙাং অহুস্থ যৎ শেনত্রিট্টেওদা ওস্তা লাকলম্মী । অহুগী
ইখো ঐগী চাক খাকপিত্রা, খাকপীরবদি চাকয়েম ওস্তা
য়েমশিনখিরো হায়রকই । অহল অছনা চাক অহু চাকয়েম

ওইনা যোমশিখণ্ডা অণ্ডা অসিদা পীরে, অতুগা করি
 লম্বদা লৈবনো হায়না ইধোনা হংলম্বী । ঐদি মনিংগী মরিং
 খুন্দগীনি হায়না খুন্দম্বী । ঙাইহাক লৈরগা চাকয়োম পায়-
 তুনা চেনেথ্রে । ইধোনা অণ্ডাং অতুগী মমা মপাগী মমিং হংবা
 নন্দনা চেনেথ্রে । ইধো অতুনা কল্লা তান্নবদা যঞ্জনহা ময়ামগী
 মরক্তা চেনশিনেথ্রে অতুগা মফম খংদনা মাংথোকথ্রে । যঞ্জনহা
 ময়াম অতুদা অণ্ডাংতুবু হংবদা ঐথোয় খংদে অতুবু মবক
 মরক্তা মশক খংদবা অণ্ডাং অমদি হেক-হেক লাকই হায়না
 খুমলক্রে । ইধো অতু খঙদতুনা অতুম চলক্রে । ই ধো অতুনা
 থৈবাং অতু নীংখিজনা নুংতিগী পুজা তৌই । নোংমদি
 থৈবাং অতু পুজা তৌবা অয়ুক্তা খোরুকপদা চয়োম পীখিনা
 অণ্ডাং অতু থৈবাং মথোংদা লেশুনা লৈবম্বী । ইধো অতুনা
 প্রপ-প্রপ চঙখিতুনা নহালমথে চয়োম লৌবা লালুবদি করি-
 গীনো হায়না হংলম্বী । করিমতা হায়রমদনা অণ্ডাং অতু থৈবাং
 গী মরুমদা চংশিনেথ্রে, মশক উবা ফংখিত্রে । মশিগী ষাবিসি
 তাবদা মৈদিংডু ভাগ্যচন্দ্রনা পীরাং শীত্বরকপনা মালেমথক্তা
 তাখি হিক হিক লাঙনা কপচখি, অতুগা মখা চংথবীয়ু হায়-
 রম্বী । করোরনা মখা তারকই মতম খর লৈরগা ইবেনধো
 অতু নোংগা তানথ্রে । মহাক্সা লোইরমদাইগী মতমদা ইধোদা
 হায়জরকই, ইবুংঙো নহাক্সা চানবীতুনা মনিপুরদা শ্রীগোবিন্দগী
 মূর্ত্তী উদনা নোংগা তমগদৌরে হায়না কল্পকপদা মমাঙদা
 শ্রীগোবিন্দনা মডালগুয়া দশ'ন পীবিখি ।

হনুবী অসি চেন্জেন লোইখিছনা হোনবী ধোরম পুষা
লোইশিনাথে । ইধো অহু মহাকী পুলি লোইশিল্লকপদা মনাও-
নিপা থেধোদা থেবোংশিগী মরিদা থোকথিবা থোদোক পুন্নমক
ষারী শাবম্মী । থেধোনা কলম পাইছনা ইধোনা হায়বা পুন্নমক
কোব্বাক্তা ইথি । ইধো চাওতোম্মা পুলি চেন্জেল লোইরমদাইদা
অহুম্মা তাকপিবম্মী, মত্ছি শোয়দনা মনিপুবদা শ্ৰীগোবিন্দ কোবা
অমা এনা শেমজরম্মা থেবোং অসিদগী অবতাব তৌছনা লৈগনি
মহাকী অবোইবগী মতমদা মমঙদা গোবিন্দগী মুক্তি উরম্মী, চাক
চযোম পীয়ু হায়ছনা লারম্মা অঙাং অহু গোবিন্দগী মুক্তি ওইনা
উরে, থেবোং পূজা তৌংগে চংলুবদা থেবোং মকমদা চংথিবা
অঙাং অহুমক উবে । মমঙ অসিদা অঙাং অছনা থেবোং মপা
চানা লেপলগা যুইনা হোঁবা নোংহোঁবু ওমজবা কুচু, কোকথক্তা
বাহোংগী চুড়ানা থোনবা, স্মা ফীগে থোনবা অহু মহাকী মঙ-
লান্দা উহনবীরে । ইধোনা পুনসি লোইবমদাইদা মনাওম্মপা
থেধো কোশিল্লগা মহাকী উবা পুন্নমক তমলে অমহুং মহাকী মতম
লোইরে হায়না হায়রমলগা থুদক্তা অবোইবা যাহিপ তানথে ।
শীবুং ইবুংঙো, থেবোং অসি লাইওইরবা অমহুং যম্মা লুবা
থেবোংনি হায়না হুজংচথি । থেবোংগী বারী তাবদা ভাগ্যচন্দ্রগী
পুল্লিং ইনো নোরম্মী অমহুং মতুংগী থোদোক পুন্নমক করোরদা
ইন্দিম্বা নিংথোনা স্মাথং পীথি ।

ভাগ্যচন্দ্রনা মনাই পুষা কোশিল্লে, আনন্তশাই পুনসিবা
মজ্জি, পজ্জি লুথোই, থোংবা হিমাইকা, বাংমোই থেমা অমহুং

উমা, তেখাওরোমদগী ভাগ্যচন্দ্রনা লোইনরকপা অহুগী মনুংদা
 মকুওইনা ভাসকরণ, অখামগী চাওবা দাস সিদান্ত, ঙাংবম রূপ
 খুস্বোং সিদান্ত অমসুং করোরনচিংবা মনাই লুচিংবমথৈ কৌশিল্লগা
 কাইনাদা চৎনবা থোবাং তৌরে, মৈদিংঙু ভাগ্যচন্দ্রনা লাংগোই
 শগোল তোংলে হানলুশাই পুনসিবা মস্তিস্থ শগোল তোংলে ।
 করোরনা মাঙ খারছনা ডারিয়ান চীং তল্লা লাক্রে অহুগা কাখং-
 লক্লগা পোইবৌ খোঙজিল য়ৌরে । কাইনা তল্লা লাকপনা কাইনা
 য়ৌরে অমসুং থৈবোং হৌফম য়ৌরে । থৈবোং অহু কোল্লগা
 মৈদিংঙু ভাগ্যচন্দ্রনা পীবাং পীরোইননা কপচাখ, কৌশিল্লকই
 শাপমলক্ষনবু । লক্ষনা থৈবোং পংস্বীছ পূজা তৌরে নিংথৌগী
 য়াথং ফংলবদা লক্ষনা মী খব্গা লোইনরগা শিংজং অমদি
 থৈবোংবু খুরুমলগা থৈবোং য়ানবা হৌরক্রে । শিংজংনা অমুক্তং
 খাবদা থৈবোংদগী ঈগা চপ মানবা মচুম (রক্ত) গুস্বা থোরক্রে ।
 মহু উষদা ভাগ্যচন্দ্র অমদি মনাই পুয়মক পুমঙক ঙকথ্রে ।
 ভাগ্যচন্দ্রগী কোকথোল লৌথোক্লগা য়েংচখি শ্রী গোবিন্দ
 কৌরগা কপচখি ! ভাসকরনা ভাগ্যচন্দ্রদা হঙ্গচরকই, মহারাজ
 কল্পীগহু । মহারাজা চংলক্লগা লৈপাক লৈতুম অহুমখক পায়রগা
 খুগাইরগা ঈ থোক্লিবা মফম অহুদা শোল্লগা তৈশিনবদা ঈ অহু
 খকথ্রে মহুগী তুংদা ভাসকরনা ভাগ্যচন্দ্রদা হায়জরকই, থৈবোং
 অসি য়াল্লগুমসি ইকোয় কোয়না তৌথোক্লগা ফুক্সিসি । মসিদা
 ভাগ্যচন্দ্রসু য়ারে, থৈবোং অহু ফুক্রে লৈমায়থক্তা থৈবোং অহু
 নোংচুপ পাংনা তুরে । ভাগ্যচন্দ্রনা থৈবোংহু কখনা ফুক্কপদা

মহাকী নীঃজবা অহু ধুংবা কান্দুদা মনাই ময়াম অহু কোশিল্লগা
 লমদম অসিব ভাসকবন্দগী সবদ লৌবগা ভাসমুক গীরী হায়না
 থোল্লে । মুমিংনা থানা লৈরিমথৈ কাওদ পঠৈ লাক্সা লৈহৌবসনু
 হায়না হায়রগা ভাসকরনবু মৈদিংঙু ভাগ্যচন্দ্রনা চেৎনা কোনবিধি —
 থৈবোং অহু যুকথিবা মফম অহু ইবেনজনা লৈপাক্সা থোংচিল্লগা
 ফুমজিল্লে । থৈবোং অহু মশা মরেং কক্কে, উকক অহুম ধোকনা
 কক্কে মহু পুবা যানবা কাংকোং অহুম ধোক্সা শাবে । লম অহুদা
 লৈবা ইবে ই অহুম নেভুনা থৈবোং মককশিংছু ঈবিল তুরেল মপাল
 তান্না চিংলে, ইবিল তুরেল যৌবগা উডাম শাবে, মনাই ময়ান্না
 উডামদা উককশিং অহু হাপলগা ইরিল তুরন্দা চিংলক্কে । থৈবোং
 চিংলকপদা পুং ঝান যাওনা ভাসকবন্দা মোইবুংসু থোংখি । তাগ্য-
 চন্দ্রনা শগে লদা লেঙথংতুনা থৈবোংগী তুং ইল্লকই । অসুম অসুম
 চিংলকপনা লিলোং যৌবমদাইদা উডামদগী হৈদোক্সুনা উককশিংছু
 লুপলে, ময়ান্না উককশিংছু উডামদা অমুক হাপ্লে, ভাসকরন্দা আৱতি
 কংলে । মৈদিংঙু, ভাগ্যচন্দ্রনা লমদম অহুগী মমিংবু উ-লুপপী হায়তুনা
 উকপ হায়নসু মিংথোললে অমসুং আৱাতী কংলি হায়তুনা আৱাপ্তী
 হায়তুনা মিংথোললে । থৈবোং অসুম চিংলকপনা ইফাল তুরেল
 ইরোং অহুম যৌবে । লৈশাং হিদেরন্দা ময়াম চংতুনা উককশিংছু
 চিংথংলে । লৈশাং হিদেরন্দগী অসুম চিংলকপনা লংথবান মপা
 যৌবে । মোইবুং পুং ঝানগী মখোল তাবদা প্রজা ময়ান্না মৈদিংঙু
 ভাগ্যচন্দ্রনা নিৰ্ণণ তৌগনি হায়বা থৈবোংছু পুরক্কে হায়তুনা
 বা-বা লাউনখি । ময়ান্না লৈ-গুনচিৎবা, নোদ্রাংহৈ, হৈৱ্লিন-
 চিৎবা মপোং মপোং পুরক্সুনা উককশিংছুদা কংলি ।

ভাগ্যচন্দ্রনা অসুখ লেপতুনা য়েংলদগী হৈ-লৈ অদ্বদা
 উককশিংছু প্রোক-প্রোক চিংখংলকপদা লমদম অদ্বগী মমিংবু
 “ হৈজগাং ” হায়না মিং থোললে । ইবেম্চা পুথি মপান তাম্মা
 উককত্ চিংশিললে, চিংখোংদা উকক অদ্ব থমলে । স্না কোনুং
 তাম্মা ময়্যাম পুয়মক লেঙখংলক্কে । ভাগ্যচন্দ্রনা শাপম লক্ষন্দা গোবিন্দ
 নিৰ্পন তৌনবা শিন্নথ্রে, মনাই ময়্যাম চঙছনা শঙ শাথ্রে । শাপম
 লক্ষন্দা উকক অমা সফন খংদনা মর-লোমদা ককথংগ্বে, শাবসু
 খরা হৌরবে । ভাগ্যচন্দ্রনা লেঙখোরবতুনা নত্তে-নত্তে লক্ষন
 ঐগী মঙলান্দা লেঙলক্কয়া ইবুংঙো অদ্বদি অসুখ নিনগদবনি
 হায়না চৈদা মবেপ তমছনা পীথ্রে । অহানবা উককত্ থমলগা
 উকক অমা পাদমছদা তমছনা কক্কে । উকক অদ্বনা গোবিন্দ শারক্কে
 শাবা লোয়বকতুনা ভাগ্যচন্দ্রনা লেঙথোক্কা মূজীতুব য়েংখি ।
 নিনবসু মান্নবে শাথেক্তা খিত্তং থেন্নবে হায়না ভাগ্যচন্দ্রনা হায়রকই ।
 গোবিন্দ অমসু অমুক নিৰ্পন তৌছনা শাপম লক্ষন্দা শাবকলে ।
 শাথেক্তা চুম্মরে, ভাগ্যচন্দ্রগী মঙলান্দা উরষতুগা চপ মান্নরে ।
 তহানবা শাবছনা “গোপিনাথ” হায়না মিংথোল্লে । অনিশুবনা
 “গোবিন্দ” মিংথোল্লে । ভাগ্যচন্দ্রনা লক্ষন্দা য়েংলগা হায়রকই
 উকক অসিসু নিৰ্পন তৌথোক্কসি । হন্দকী অশাবা অসিনা
 “মদনমোহন” হায়না মিংথোল্লে । অমনা “নিত্যাইনন্দ” ওইনা
 নিৰ্পন তৌরে । খর লেমহৌবা অতেনবা উকক অদ্বনা “অদৈত”
 হায়না নিৰ্পন তৌরে । অকোনবা উকক অদ্বমসু নিৰ্পন তৌরে,
 মসিগী মমিংবু হৌবা অমদি অরৌইরদা শাই হায়ছনা বীজয়গোবিন্দ
 হায়না মিংথোল্লে । লাই তরুক (৬) অসিগী মূর্তি শাবা লোই-

রবদা ভাগ্যচন্দ্রনা গোবিন্দ খুন্সগা হায়জখি, ইবুংডো নংগী
 নোংদম্মা ঐনা নিংজবসে থুংজরে হায়না খুন্সমছনা কপচখি ।
 মৈদিংঙু ভাগ্যচন্দ্রনা পুবকপা থৈবোংছনা মূন্তি তরুক শারে,
 অহানবদা গোপিনাথ, গোবিন্দ, মদনমোহন, নীত্যাইনন্দ, আদৈত
 অমসুং বীজয়গোবিন্দ । কাইনদগী পুরকপা থৈবোংছু ইবুংডো ৬
 তসি নিৰ্ণন তৌরে । ইবুংডো ৬ অসিগী নিৰ্ণন তৌখিবা মতমদি
 হৈস্নামগী খুন্সনা চৈথ বা কুমদনি । লাই ৬ অসি শাবা
 লোই-রছনা অভিষেক তৌনবা থৌবাং তৌবে । শক ১৭৭৫
 তা হিয়াংগৈগী সুরা ছাদশী ইবাই হুমিত্তা ইবুংডো ৬ মক পুরা
 অভিষেক তৌরে । অভিষেক তৌরবা তুংদা আনন্তশাই পুনসিবা
 কোশিন্দুনা অহৌবসু ওইরবা অরৌবসু ওইবা মীংনা বিজই-
 গোবিন্দসে আনন্ত শাই পুনসিবদা শীন্নথে । হুংইবমগী চুড়াদা
 মদনমোহন শীন্নথে অরাস্বম সিদন্তদা নীত্যাইনন্দ শীন্নথে । কানা
 রাজ নিংথৌখোংদা গোপীনাথ শীন্নথে । লমাংদোং চন্দ্রদা
 আদৈত শীন্নথে, হায়রিবা মূন্তিশিংশি মফম-মফমদা লোইনা
 'লেংথে ।

আনন্তশাই পুন্সিবা মস্ত্রিবু ভাগ্যচন্দ্রনা কোশিল্লকই, মনাই
 অতৈ পুন্সমকসু কোশিন্দে অহুন্না মৈদিংঙু ভাগ্যচন্দ্রনা মহামদা
 শ্ৰীবন্দাবন্দা ইবুংডো ইবেস্মনা শান্নখিবা মহারাসপু মনিপুরদা
 শান্নবা পাস্মী । ইবুংডোনা শান্নখিবা লিলা খুদিংমক রাসতা
 বত্তনা মনিপুরদা শান্নবা পাস্মী । মসি থেকুনবা আনন্তশাই

পুন্নিবদা শীলবীযু হায়না হায়জখি । আনন্টশাই পুন্নিবনা মহারাজ
ননাই ঐহাক শিঞ্জগে অসুন্না ভাগ্যচন্দ্রদা হজ্জৎচখি । আনন্টশাই
পুন্নিবা মন্নিবা আখামগী দাস সিদন্ত, ঙাংবমগী রূপচন্দ্র, খুন্সোং
সিদন্তদা জগোয় অসি থোরুনবা গোপিশীংগী জগোই তস্বীনবা
শিল্লখি । আখামগী দাস সিদন্তনা হায়জরকই, মসিগী ইবুংঙোগী
মান করম হাইনা শেমশিগে হায়না আনন্টশাই পুন্নিবদা হজ্জ-
রকই । পুন্নিবনা মখুতা তা পায়তুনা থেঞ্জোরোন মাপন চোং
লকই । থেঞ্জোরোন মাপন্দগী ইবুংঙোগী মান চোংননবা শেমথ্রে
অতুদা নন্তনা তানসু শেমথ্রে গোপিশিংনা শাগদৌবা জগোইনা
লৈমা জগোইদগী শেমদোকথ্রে । আখামগী দাস সিদন্ত অমদি
ঙাংবম রূপচন্দ্রনা জগোই তস্বীবা হোরক্রে । রূপনা ভাগ্যচন্দ্রদা
হজ্জৎলকই, ইবুংঙোনা থোনগদৌবা নন্তবরবেশ অসি কনাদা
শিল্লবিনি । ভাগ্যচন্দ্রনা ভানুমতি মহারানী কৌশিন্দুনা মহাক্কা
লোয়নবী শিঙ্গার কবী ময়ামদা ইবুংঙোগী ফিজোলগী মরমদা
শিল্লু হায়না শিল্লথ্রে । মতুগা লোয়ননা মহাক্কা শিঙ্গার পালা
গোবিন্দনা থোন্নবা শেম শাবা হোত্থ । ভাগ্যচন্দ্রগী মঙলান্দা
উবিবা ইবুংঙোগী মন্তবরবেস অসি মনিপুরদা ফংবা ঙাক্তনা
শেমখি । রাস তস্বীবা লোইরতুনা শাম্ববগী মুমিং লেপপলক্রে ।
শোক ১৭৭৬ হিয়াঙ্গৈগী পুর্নিমা মেরা রাফুকপা মুমিত্তা শাম্ববা
হায়না লেপনরে । মসি ব্রজবৃন্দাবন্দ শাম্বখিবা মহারাসকী মুমিংনি
রাজেশ্বরীদি কনানা শাগনি হায়না ময়ান্না খমরকই । আনন্টশাই
পুন্নিবনা শিজলাই ওইবীনা রাধা শাইল্লসি, মরম করি হায়বগে ?

ময়ামসু রায়রে । রাসকী যৈমনবা পুংদি ভাগ্যচন্দ্রগী মনাই
 অচানবা হাও চাওবদা, চাওবাউরাংমৈ ওইরবসু রাং ওইরবসু
 মতেক অনিদংদি নং থিয়ুদনা । হাও চাওবনা মাগী থুল নুংবদা
 চংথিছনা রাং মতেক অমগা, পুরক্তুনা ভাগ্যচন্দ্রদা বংলরে ।
 পুং অছ বংদেস কৌবা আসামদগী লাকপা পুং অমা লৈরম্মী ।
 মছ য়েবা য়াজ্জছনা ভাগ্যচন্দ্রনা তাকুনা পুং শাবা হৌহলে ।
 পুং শাবদি শাপ লক্ষ্মী শারম্মী । মরু-মনাও খাইথ্রে, পুং তিংবা
 লৌইরছনা পুং পুথোকথি । তানগী অমুক খন্নরক্রে । ভাগ্যচন্দ্রনা
 থুস্বোং সিদন্টা কৌশিল্লৈ তান শেম্মু হায়বকই । সিদন্টনা
 ধাতু ১২দগী লৌছনা রাস যৈমনবা তান তরানিথোই শেয়ে ।
 গোরতান্দি প্রকৃতিদগী লৌছনা শেঞ্জম ময়াম কৌখতুনা হৈহলে,
 মন্দিলাসু হৈহলে, মরিশুবা প্রকৃতিদগী মওং লৌছনা পালৈ ।
 ঙাংরমগী রূপনা আজামেরীদগী লৌছনা কোকয়েং অ'চোবা
 অমা পুথোকথ্রে । থুস্বোং সিদন্তুনা কোকয়েং মচা অমসু
 পুথোকথ্রে । থুস্বাং সিদন্তনা তুং ইল্লি । বাসকী পুং য়ৈবসি
 ভাগ্যচন্দ্রমক্সা য়ৈবনি নুমিং অসি কায়দনা হিয়াঙ্গৈগী প'নিমাদা
 লংথবানগী চীংথক্তা রাসমন্দলদা ভাগ্যচন্দ্রনা মহারাস অসি শাম্ম-
 থি । মোইবুংদি ভাসকরম্মা থোংথি । অসুন্না রাস অসি কংথি ।

চহি অমুক ওল্লকপদা মনাইশিং কৌশিল্লগা কেরোবসু কৌ-
 শিল্লি । আনন্তুশাই পুন্জিবগা তাম্বছনা রাশেথোরী নিপ'ণ
 তৌনবা খন্নথ্রে । কাইনাদা চন্তুনা চীংথৈ পাংনা নেম্মা হৌবা

ধৈবোং অহু যাল্লগা উকক অনি থোক্রা কক্লগা উঙামদা পুর-
 স্কুনা লংথবান্দা রাশেশ্বোরী নিৰ্ণণ তৌখি । উকক অমনা
 “অনুপ্রভু” ওইনা নিৰ্ণণ তৌখে । রাশেশ্বোরী অনুপ্রভু
 অনীমকপু আভিষেক তৌখে । ভাগ্যচন্দ্রগী মতমদা লাই ৮
 নিৰ্ণণ তৌখি । অমুকী রাস শান্নরকপদা রাশেশ্বোরীনা শীজ-
 লাইওবী তোল্লুনা রাস যাওখে । রাস অহুদা থোক্রনবা
 শেখা ফীজ্জৎ-লৈতেংবনা খুসোং সিদনতনা শেমখি । ভাগ্যচন্দ্রনা
 হায়রকই ইবেম্মা রাশেশ্বোরীদি স্না অহিংরা মচু মানবনি করম-
 হায়না তৌশিগে হায়না খন্নবকপদা, আননতাশাই পুনসিবনা
 ভাসকবনবু বেজ্জললেমদা চংহনখিহুনা কোলুকোম্পাক ইবেম্মগী
 মায-হকচাং পুন্নমক যোম্মনবা শেঞ্জুম ময়াম্মা শেমদোক্তুনা স্না
 অহিংবা মচু মালহলখি । অমুকী চহীদদি রাসতা সংকুন্তন যাওবা
 হৌখে, আখামগী দাস সিদনতনা ঈশৈ শকথে । মনাই
 ময়ামগা পালা শেমহুনা ভাগ্যচন্দ্রনা পুং য়ৈখি । অহুগা
 খুস্বাং সিদনতনা তুং ইনখি । মৈদিংঙু ভাগ্যচন্দ্রনা মেরাগী
 পুর্নিমা নুমিত্তা পুং য়ৈরুবা হন্দোরকপদা সার মন্দলদা সিজ
 লাইওইখিনা রাসকী মকোক চংলগা গোপীশিংনা কোইশক্লপা
 তাঞ্জাদা ইবুংঙো ইরেম্মা শ্রী গোবিন্দ রাশেশ্বোরীনা ময়াম্মদা
 জুংগাল রূপ ওইনা লৈবহু টরকপদা মথুং থাংগংলগা জগোই
 শাজখি মশা পুন্নমক্ল শিহুরকপা পীরাংনা পুন্নচোং চোংখি ।
 লৈমায়থক্তা কোঙয়াং চৈশু তাবঙম বাহুহুনা লৈজে । আননত-
 শাই পুনসিবা থেমা পণ্ডিতনা ইবুংঙোবু (ভাগ্যচন্দ্রবু) খুজ্জৎ

পালোইননা চিংখংখি । মথুং অনি লোম্লগা অশুয়া হায়খি,
ইবুংঙো নংগী নতবর বেষ খোনবা ইবুংঙো ইবেম্মা অনিগী
জুগোল ৰূপণি পুন্নিগী অরোইবা মজ্জনা উহনবীয় হায়তুনা নোং
খোঙবগুম কপচখি । অতুদগী অমুক খোৱজুনা চিংখক্তা লোম্লগা
ৰাসপু য়েংজখি । অজুৰখী লংখবাল কুজ অমসুং চিংমা ফজখিবা
দখাত্ত ভাগ্যচন্দনা য়েংজখি । শৰতকা খাজনা খাজনা য়ৈরকপা
মতমদা চিংখক্তা হোৱিবা হৈপাল-লৈপাল থৈবোংনা পৰেং পৰেং
হৌবা উখ্ৰালনা পংতি পংতি হৌবা লৈহাও লৈৱেল আশ্বিনা
ফুগাই ফুগাইনা শাংপা উৱিৱেনা লৈহাওদা য়েংলা য়েংলগা
শাংপা মাধবিনা পৰং পৰেং শাংলিবা লৈৱাংশিং অতু ইল্লু ওল্লগা
শাংপা ওক্তনি অতুৱ লুমিত্তুৱগী ইবুংঙোগী ৰাস হৌবা মতমতু-
দগী শাংথে । কুজদ, হৌবা থস্থাল থবোম্ ফুগাই ফুগাইনা শাংথে
তুমিদাং অতুদা খোইং শিংগী পংতি পংতি পাইতুনা লৈহি চুপখি ।
মতম অতুদা কোকিলসু থোংখি । চেৰ্কাশিংসু অমুৰা, অঙাংবা,
ন পু অশংবা মচুশিংনা পামেল মথক্তা তোংখি । থোকইবা থৌ-
লোকশিং অতু থেমা পণ্ডিতনা কলম পাইতুনা ইশিনথে । শুত ফহি
মাইকৈদা অনন্তশাইগী মন'ওনুপী তোখীসনানা মকোক কমখি ।
চন্দনাভাগ্য য়েংবা মতমদা ইবুংঙোনা মান শৰত উথে । কুগোই
লোইশক্তকপা মতমদা ইবুংঙোনা খাৱ, খৰো ওন্দুনা কপচখি ।

খুন্দাকপম দামুনা লাইৱিক খিখি, অতুগা পুজ্জম চাওবনা
লাইৱিক হায়খি । লাইৱিক খিবা হায়বা অসি মহাৰাজ ভাগ্যচন্দগী
হাক্তকগী চংনবা হৌখি । ত্ৰীবৃন্দাবন্দা ইবুংঙো ইবেম্মা অনিনা

ধূপত্রিভেদা যমুনাগী মপান্দা ছিয়াঙ্গৈগী পুৰ্ণিমা স্বায়ুকপা নুমিত্তা
শাম্বিবাশি মহারাস কোই । অসিগী মতুংদা বৃন্দবন অসি ইবুং-
ভোগী লীলা লোইশিনখিছুনা ইবুংডো ইবেশ্বস্ত ধূপত্রে বৃন্দাবনাশি
জঙ্গল ওইত্রে । গৌরান্দনা আবতার লাকপা মতমদা বৃন্দাবন্দা
লোকনাথ ভূগবা অমসুং শোই গোশাই ময়াম থাছুনা বৃন্দাবন
অসি অমুক শেমগৎখিবনা । অঙ্গী মতুংদগীদি রাধা কৃষ্ণ অনিব
নিৰ্ণয় তৌছুনা রাস শাহবা অসি ভারতবী মনুংদা ২২ রাজ
ভাগ্যচন্দ্রগা হান্তন্তনা ইহান হানখি ।

ভাগ্যচন্দ্রনা মতম অঙ্গী পত্নি লুখাই থোংবা হিমাইবা
অমসুং রাংগোই থেমনে আনন্তশাই পুলিবা, পাঙমম উমা
অমসুং কবোব, আখামগী দাস সিদন্ত, ঙাংবম কপচন্দ্র অমসুং
খুস্বে সিদন্ত তমসুং সাপা লোখোল, ভাসকরন কার্তাগীমচা লাবৈ-
নচন্দ্র, মধুচন্দ্র, চৌরজীং অমসুং কালাবাজ ইভোইবম চুনা, অরামম
সিদন্ত চন্দ্রনচিংবা মতম অঙ্গী লৈপাক ও কপা অঙম-অথো পুন্মক
তামছুনা মনিপুরগী চেন্বেল অমসুং গোবিন্দগী ফিশেৎনচিংবগী
নিয়ম মখাগী অসুন্না শেমছুনা থস্বীরন্মা ।

গোবিন্দগী কীজোন অমসুং কীজ্জেং :—

- ১। একাদসি নুমিত্তা অঙাংবা থোনবা ।
- ২। দাদশি ,, অঙোবা ,,
- ৩। ত্রয়োদশি ,, শংবান্নবা ,,
- ৪। চতুর্দশি ,, কোন্নারোং ,,
- ৫। পুৰ্ণিমা ,, অঙোবা ,,
- ৬। দ্বাদশি ,, অমুবা ,,

গোবিন্দ অসি মন্দিরদগী লেংথোক লেংশিনগী মরম ।

- ১। বাস খুদিংদা মাগুংব য়োনা লেংলগা রাস শান্নগনি ।
- ২। জলকেলি অমসুং ঝুলোন মণ্ডিবদগী লেংথোকনি ।
- ৩। চন্দোল যাত্রা হায়বদি অক্ষয় ত্রিতিয়া অসিদি মণ্ডিরগী রাং-
মা লান্না হায়বদি মাগুংব য়োনা লেংবা য়াদে । রাস জলকেলি
অমসুং ঝুলোন অহম অসিন্তনা কবিগুংবা থোদোক অমত্তা মণ্ডি-
রগী রাংমা লান্না লেংথোকপা য়াদে । অহুবু মণ্ডির শেষগা
তঙাইফদনা লেংথোকপা তারবদি লেংবা য়াই অসুয়া লেপনখি ।
রাফম পুন্নমক অসি মনিপুরগী ওইবা চংনলোন ওইগদবনি হায়না
ময়াম পুন্নমক লেপনখি । অহুগা বিজয় গোবিন্দসি অহৌবসু
অরোইবসু মহাক্রি অহুদগী লাই অসিগী মিংবু বিজয় গোবিন্দ
কৌবনি মসিগাঁদি চহি কুমজা খুদিংগী হিয়াং তান্নতুনা হৈগ্রু
হিদংতুনা হিয়াং কুশ্মৈ ভৌগদৌবনি হৈগ্রুসু কংকদবনি মুমিতি
লাংবনগী একাদসি নুমিত্তনি । মসিদা ইবুডো লেংথোকউ হায়না
হ গ্যচন্দনা অনন্তশাই পুন্নিবদা শিন্নত্রে । অহম-অথৌ ময়ামসু
য়ান্নাশ্র ।

মতাং হিন্দ, পাণ্ড্রম করোরনা ইবাং গে বিন্দ পুরানগী মতাং
শোইশিনত্রে । ১৭৭৬ হৈস্র ম খুডুয়া চৈথাবা কুমনি ।

কাংগী জয়দেব ঈশৈ

—:O:—

দশ অবতার

১। প্রলয় পয়োধিজালে ধৃতবানসিবেদম বিহিত্যহি ত্রিচরিএমথেচম
কেশব ধৃত মীনশরীর জয়জগদীশ হরে ॥

২। ক্ষিতিরতিবিপুলতরেতিষ্ঠতি তবগৃষ্ঠে, ধরনিধরনকিনচক্রগরিষ্ঠে

কেশবধৃতকুন্ম শরীর জয়জগদীশ হরে ॥

৩। বসতিদশনশিখরে ধরনীতবলগনা শশিনি কলঙ্ককসেবানিমগনা
কেশবধৃত শূকররূপ, জয় জগদীশ হরে ।

৪। তবকরকমলবরনখমণ্ড তল্লগ্নম, দলিতহিরন্যকশিপুতন-ভঙ্গম
কেশবধৃত নরহরিরূপ জয় জগদীশ হরে ॥

৫। ছলয়সি বিক্রমনে বলিমণ্ড তবামন পদনখনীজরনিত জনপাবন
কেশবধৃত বামনরূপ জয় জগদীশ হরে ॥

৬। ক্ষত্রিয়রু ধিরময়েজগদপগত পাপম ন্নপয়সিপয়সিশ মিতভব-
তাপম ।

কেশবধৃত ভৃগুপতিরূপ জয় জগদীশ হরে ॥

৭। বিতরসিদি ক্ষুবনে দিকপতীকমনীয়ম দশম্ভুখমৌলিবাং-
রমনীয়ম ।

কেশবদত্ত রামশরীর, জয় জগদীশ হরে ॥

৮ । বহ্নিবপুষ্টিবিশদেবসনং জলদাতম হৃদহৃতিভী ত্রিমিলাভ
যমুনাসুতম

কেশবদত্ত হৃদধরকপ, জয়জগদীশ হরে ॥

৯ । নিন্দসি যত্র বিধেয়হৃদ্রতিজাতম, সদয়হৃদয়দর্শিত পশুঘাতন ।
কেশবদত্তবৃন্দদর্শন, জয়জগদীশহরে ॥

১০ । শ্লেচ্ছনিবহ্নিনিন্দনেকলয়সিকনবালম, ধূমকেতুবিবিক্রমপিকবানম
কেশবদত্তনিবদীপ, জয়জগদীশহরে ॥

১১ । ত্রিজগদেবক বেরিদমুদিতমুদারম শুনু সুখদংসু ভদংভবদাবন
কেশবদত্ত দশবিধকপ, জয়জগদীশহরে ॥

বেনামুদরতেজগবিবহতে ভূগোলদ্বিত্রিতে,

দেতাংদা রহতেবহিঃ ছলয়তে ক্ষত্রকুয় কুব্বতে

পৌলস্ত্যং জয়তে হৃদং বলয়তে কাকনা মাতৃগে,

শ্লেচ্ছানমুচ্ছয়তে দশাকৃতিকৃতে কুব্বয়েতুভ্যং নমঃ ।

কৃষ্ণরূপ

ধৃতকুণ্ডল ।

শ্রিতকমলা কুচমণ্ডল ধৃতকুণ্ডল কলিতললিততবনমাল ।

(হে হরি) জয় জয়দেব হবে । ক্র ॥

দিনমনিমণ্ডলমণ্ডল ভবখণ্ডন মুনিজমানসহংস । কালিয়াবিষধর-
গণ্ডন জনবজ্জন যত্নকুলনলিনদিনেশ ।

মধুমূরনকবিনাশন গকডাসন সুরকুল কেলিনিদান ॥

অমলকমল দললোচন ভবমোচন ত্রিভুবন ভবননীধান জনক-
সুতা বৃতমন জিতদুযন সমরশমিতদশকষ্ট ॥

অভিনবজলধর সুন্দরধ, তমন্দর শ্রীমুখচন্দ্রচকোর । তবচবনে
প্রনতাবয়ামতি ভবয় কুক কুশলং প্রনতেষু ॥

শ্রীজয়দেবক বেরিদং কুকতেমুদং মঙ্গলমুর্জ্জলগীতি ।

গোবিন্দ গোবিন্দ হরে মুরারে গোবিন্দ গোবিন্দ মুকুন্দ
কৃষ্ণ গোবিন্দ গোবিন্দ বথাক্সপানে গোবিন্দ গোবিন্দ নম-
মিতুভ্যম ।

হেহে তদিননাথ দেবকীনন্দন নাথ হরে । ফালিয়দমন কমলা
কার্ট কেশী মখনমুরারে, হে ব্রজসনাথ, হে গোপীনাথ,
গোপীনাথকার্ট শ্যামরায় ব্রজজনজীবন, রাসস্থলে রাসরঞ্জে
বিহরইস্থখে, প্রাণনাথ দীননাথ, মাধব যদব দীননাথ ।

প্রার্থনা

২৩

গোবিন্দ হে কৃষ্ণ গোপাল গোপীজনবল্লভ ।
শ্রীরাধিকা প্রানধন গোপাল গোপীজনবল্লভ ॥
প্রাণনাথ গোবিন্দ শুনর নাগর হে ।
অধমপতিত ভাগ্য নাড়াড় কিঙ্গর হে ॥
কতাদে ভাগ্যচন্দ্র দাস চরন শরন হে ।
হা গোবিন্দ রাখনাম রাখহজীবনহে ॥
জগন্মুখে হেহে প্রাণনাথ মো' অধমেদয়া' করহে ।
ক পম্বত দুখী কব কমলনয়ান ॥
সংসারবিষয়ানলে দগধে পবান ॥
ব্রজেন্দ্রনন্দনতুমি গোপীকার প্রাণ ॥
কুঞ্জবিহারি নিবিবর ধাবী মদনমোহন মুবলীবদনা' ।
তঃ বনমালী বহু শুকসারী গোপীযুবতী মনোহারী ॥
জয় বৃন্দাবানাদ হে । মুরলীবাদন গোপীআকর্ষন ॥
পুলীন রাসবিহারি । হেহে রামানুজ যতুলেযু রাজ হেহে
নিত্যকুঃ বিহারি । ধব পৈট চুড়াবন্ধন এখনাস বেশকোমা
রাখ্যাছ প্রাণনাথ ।

লালসা

অহে প্রানবল্লভ হরে, কবে সে ফলিরে এইমনোবথ ।
মুনাপুলীনে সজলনয়ানে, আনন্দেনাচিব প্রেমপুলকিত' ॥
কদাং যমুনাতী রেনামানিতব কীর্তয়ন ।
উদবানপ : পুণ্ডরীকাক্ষ রচরিষ্যামি তাণ্ডবম ।

যাচেত্নজগৎ, ত্রিবিধিউদ্ভব, যাচয়ে মা বঁা, দেখিবন্দাবন ।
 কলপবৃক্ষজাতা, কুঞ্জ পুষ্পাবহ হেন বন্দাবন পাব দরশন ।
 শ্রীবাসমণ্ডলে, গড়াগড়িদিব গোপিপদরজ আছেতেলাগিব ।
 শ্রীতজবেষ্ণব, মুখেতেশুনিয়া যব যেনীলাস্থান আনন্দেদেখিব
 রাপাকুণ্ডায়া দণ্ডপ্রনামিয়া, শ্রীরাধা গোবিন্দ, বলিয়া ভক্তিপ
 পড়িওত্তীরে, গদগদ স্বন্দরে, পতনহইবে প্রকটশরীর ॥*

নিত্যাইশদ

একবার বলরে নিতাই দয়াল নিতাই দয়াল নিতাই-
 নেগতিনাই হে নিতাই দিনেভাই, বাধাক্ষপ পাহভে নাই,
 দশবি ধর নিতাই পায় । বোদেশ নিতাই নাই সেদে-
 শোমনাব নিতাইবি মুখজন মুখনাদেখিব ।

নিত্যৈশদকমল কোটিচন্দ্র হুশীতল তারছা যায় জগপজ
 জায় ।

জয় নিতাইনন্দ প্রাননিত্যানন্দ, জয়রেনিত্যানন্দ আমার
 প্রান নিত্যানন্দ ।

বিনগেল মনহরিভজনা ভজনে, কৃষ্ণভজন হইলনা সাধুসঙ্গ
 হইলনা ।

বল প্লেমসে কহ শ্রীরাধানাথকী জয় ।

প্রার্থনা

হে দেবী নহাক অসে বিষ্ণুমকনস পূজা তৌরিবিনি নহাকী
চরন থালা ২ মকপু ননাইনা খুরুমজুরি । হে মহেশ্বরী !
তোল্লবা চংজফম লৈজদ্রবা ননাইবু ঙাকপীয়ু, নহাকপু হমা
হমা খুরুমজুরি । খাইদগী থোইদোক ,হেন্দোকপা শকফমনা
মহাকী ওইরিবী অহুগা ইরাং পুজানচিংবা তৌবদসু খাইদগী
মকোক থোংনা তৌফম ওইবীরিবী ত্রীরাধিকা ইবেম্মা
নহাকপা হুন্দাবনধামদা লৈবিহুনা নহাকপু পূজা তৌজুরিবা
মীপুম খুদিংমকপু বর গীনবীরী, অহুগুহী নহাকপু খুরুম-
জুরি ।

: - :

রাধা অষ্টমী ব্রতকথা

(পুরোহিত — দর্পন)

১ । শ্রীকৃষ্ণা নারদগা ঙাংনবা হারিনি ।

হে কৃষ্ণ, অম্মাথা অবতার ময়ামসে ননাই ঐ লোইনা
ভাজরে । অহুবু শ্রীমতী রাধিকা দেবীগী অবতারগী হারী ননাই

খংজদ্রি অতুনা ঐগীদমন্তা খরা লীবিয়ু । অতুনা নারদনা হায়জ-
রবদা শ্রীকৃষ্ণ ইবুংডানা পেনবিরতুনা লিবিখিবা বারিনি ।

হে নারদ খাজবগা লোইননা তারো কুইরবা বারিনি । ভাস্কর
দেবনা (হুমিং কোঁবা লাইনা) মন্দরপ'বতকী মরুমদা চহি ১০০০
তপ তৌখি । ভাস্কর দেবগী তপ মতৌ অসি উবদা লাই খিবিক
মিপাইবা পোকে । মরম অতুনা লাইয়ামশিং অসিনা ইন্দ্রদেবগা
লোইননা ঐগী ধামদা থুংঙখি । মরম পুমমক ঐঙোন্দা তমখি ।
লাইশিং অসিনা কোংদোকুরিবা রাখলশিং অতুবু ঐনা খঙতুনা
মথোয়গী চিংমরা শিবিবু ঐনা কোকহনখি । অতুনা মথোয় মথোয়গী
ধামদা হুমখি ।

অসিগী তুংদা কৃষ্ণ ঐনা ভাস্করগী তপ তৌরিবা মফম অতুদা
চংলে । ঐনা যৌরবদা ঐ লাক্রে হায়বসি মহারুা খঙলে ।
তপস্তা খাদোকুনা খোরকগা ঐবু মানা ততি তৌজখি ।

জগংতা মাগা মান্ধবা লৈতবী ইবুংডোগী প্রেম ময়ী ওইবী
অতুগুদী ইচামুগী অমঙং পীনবীয় হায়জখি । ভাস্করদেবনা
হায়জবা অতু ঐনা পেল্লতুনা মথংগী মপোক্তা নচা ওইনা কংজৌ
হায়না বর পিখি ।

মতম অমদা মহাতামু হায়না কোঁবা গোকুলদা নিংখৌ অমা
পাল্লময়ী । মহাকী মচা মুপা মরি পোকই । মথোয় পুমমক মতিক
মরুম চাওবা ইতি খুতুম চনবা অমদি বিবু নিংবা ডাক্তনি ।
মথোয়গী মমিদি বুবভাহ, রহভাহ, সুভাহ, অমসুং প্রতিভাহ

কোই । খুঁজিয়া হইল ধ্যভানু অসি মতিক মগুন হৈরবা নিংখো
অমা ওইরশী

ভাস্করদেবী এইবা ধ্যভানু অসি বৈশ্য শাগৈদা গোপবন্ত
যজ্ঞ কয়া তেঁ । অমদি দান তৌবদা অথোয়বা নিংখো অমা
ওইরশী ।

ব্রজধামে বিন্দু হায়ব, অথোয়বা গোপ অমা লৈরশী ।
মহাকী নুপা হায়বী অসিগী মচানুপা মড়া পোবই । মচা
নুপীস্থ অহম পাক । মথোয়ছদি :-ভানুমুদ্রা, কীর্তিমতি অমন্ত
অতোনবী অচা নদিদা কোই । মুখরা হায়বী অসিগী মচানুপী
অতোনবী কচিলা অসি ধ্যভানুগা লুহোংই । কীর্তিদা হায়বী
অসি পুকচেল তেবী লমচৎ ফজবী অমা ওইবনা ধ্যভানুনী মাঝ
রাগা চানলি । মচা ফনা কুইনা লৈরবা তুংদা কাওবা মমিতা
মচা অমন্তা উবা ফৎকত্রে । মতুংদা পুণ্যতীর্থশিং কয়া চৎতুনা
লুপচরে । আসগা তুংদা লাংবনগী নিশাননী পাববা বিশাখা
নকত্রগী নুনিৎ যুবা মতমদা গুন পুন্নমরা তিনবী শ্রীমতী রাধিকা
দ্যভানুগী তপস্তুগ ফলনা ফজখি ।

রাধাহৃদয় (ব্রহ্মাণ্ড পুরান)

২ । ব্রহ্মানা অঙ্গিরা ঋষিদা লিখিবা বারিনি ।

মহারাজ বৃষভানুনা বেদ পুরা নিংখিনা হৈরবা মুনিশিংদা
যাগ যজ্ঞনচিৎবা কয়া অমা মচা ফংনবগীদমন্তা তৌশলে । মতুদন্ত
মচা ফংবা ওমখিদে ।

মমৈখংদা বৃষভানুনা মহাক্ষী নৃশিঞ্জরবী কীৰ্ত্তিদানা মহা-
ময়া কাত্যায়নী পূজা তৌজরবদি নিংবা পুন্নমক থুংই হায়না
হৌদোকচরকই । বৃষভানুনা খিন্দনা গোবর্দ্ধন হায়বা অথৌইবা
চীং অতুগী মনাক্তা লৈবা বন্দা তপস্যা তৌখি ।

ইন্দ্রিবু থুতুম চনবা ওমলবা বৃষভানুনা চহি ১গী মনুংদা
থা অনিনা উইহে চাছনা, থা অনিনা ঈশিংদা থকতুনা, অতুদগী
নৃশিঞ্জা চাছনা লেপলগী । মসিদা দেবীনা আকাশবানি তৌরকই
হে বৃষভানু ! হরিনাম তাদ্রিবা নাকোং অতু অশেংবা নাকোং
ওইদ্রি । হরিনামবু মতম পুন্নমক্তা শকচৌ শোনজৌ । মরম অসি
না গুরুগী মফমদগী হরিনাম মন্ত্র লৌরগা সাধন তৌরবদি নংনা
নীংবা থুংগনি । অতুম হায়বা দেবীগী আকাশবানী তাবদগী
মহারাজ বৃষভানুনা পুনাগী মশক ওইরবা বিবজা মহামুনি ক্রতুদগী
হরিনাম মহামন্ত্র ফংজখি । হরিনাম অতু জপ তৌনবা নিয়মস্ত
তাকপিখি ।

বৃষভানুনা ক্রতু মূনিবু পূজা তৌতুনা থুকুমলগা মহাক্ষী
য়াথং মতুং ইন্না কালিন্দী যমুনা তুরেনগী মপান্দা লাকতুন
অসিগুস্তা অথোয়বা মন্ত্র অসি জপ তৌখি ।

মতম কয়ামুক লেল্লাবা তুংদা মাইথোংনা থম্বালগী মশককুম্ম
ফজবী জগং পুখগী মমা ওইবী কাত্যায়নী দেবীনা পেনবীরতুন
বৃষভানুগী মমাংদা লেপপিররে । মতু উবদগী মহাক্ষা মথুং লোম
জতুনা স্তব তৌর তৌরতুনা যান্না নোল্লুকপগা লোয়ননা মকোব
নোন্দুনা থুকুমজরে ।

হে জগৎ পুন্মকী মমা ওইবী ইবেশ্বা অসিগুহা মহাকী
 শ্রীমুর্তি অসিবু ননাই ঐনা হমা হমা খুরুমজরি । হে ভুবনেশ্বরি !
 ননাই ঐহাকী রামা তোমরা ভক্তিহু খংজদ্রবা অপংবা মীশক অমনি ।
 নিংখো বৃষভানুনা মহাকী নিংজবা খুলতুনা মখুং লোমতুনা হমা
 হমা ভক্তিগা লোইননা পূজা তৌতুনা লৈরে । মত্ উরগা দেবীনা
 পেনবীরতুনা নংগী অপাশা বর নিজরো তাকপিরে । ইবেশ্বা মহাক-
 কী মীপুম খুদিংমককী খম্মোয়গী মশক খংবীবনি । অতুনা ননাই
 ঐনা নিংজরিবা অসি খংহনবীগু হায়না ইচ্চতি ।

জগৎকী মমা ওইবী কাত্যায়নী দেবীনা বৃষভানু নিংখোগী
 ভক্তিগা লোইনবা অসিগুহা রাইহে অসি তাবদা হুমিৎকী মঙালগা
 মামবা “মরুম” (ডিম্ব) অমা নিংখো মহাকী মখুতা শিন্নরয়গা
 মাংখোকথে অতুগী তুংদা নিংখো বৃষভানুনা মরুম অত্ পুতুনা
 মপুক্রিং নুঙাইনা ময়ুমদা হল্পকখি । রাজা বৃষভানুনা নিংখিনা
 কজরবা মিৎনা মহাককী ওইবী কুচু কুমেন্দসু সনাগী মচু মালবী
 মরুম পুন্মকতা রাংত্রবী মাগী বাণীনা মমাংদা লৈপতুনা লৈরদ্বা
 অত্ উখি । মত্ উরগা দেবীনা গীরকপা মরুম অত্ মহাককী
 মখুতা শিন্নখি । ভদ্রমাসে সূক্তা পক্ষে অষ্টম্যাক শুভেদিনে,
 আবিরাসীং কলাবত্যাং স্বয়ং রাধা হরে প্রিয়া । ভাঙ্ডানবা
 নোংখাংগী মচু মানবা কুচু ওইবী কোকথক্তা সনাগী মচুগী লুতপ
 উপগী, ইকচাং পুন্মক নিংখিজবদা মপা লৈত্রবী কজবা বিজ্ঞেংনা
 লৈত্বেংবী দেবী অসিনা মমা ইবেশ্বগী তম্মাক্তা ডানখোইতুনা
 লৈররে । পোন্মকপা মতমদা মহাকী ইকচাংগী খোরকপা মঙালুনা

মরোল অহ্মকপু পুংডান ডানবী, অহ্মকপু মচা অহ্মক কীর্তিদানা
উরগা মহাক অসে ঐখোয়গী ইচা নতে, বৃষভাসু নিংখোনা
আরাধণ তৌজরবা জগংকী মবেশ্মা “অস্থিকা”, মকনা ঐখোয়-
গী ইচামুগী ওইনা ফাওবিরকুবনি হায়না খঞ্জখি। কীর্তিদা রাণীনা
মরম পুন্মক বৃষভাসু নিংখোদা খংহনখি। পাও অসি তাবদা
নিংখোদুসু মপুন্মক য়ান্না হরাওনা ভগবান্না পেনবিনবা হায়দুনা
মখল মখা অয়াস্বা সনা লুপা মনি মুক্তা ফিবোল মমল য়ান্না
পোং খিবিক মাগী/মাগী মতিকী মতুং ইয়া দান তোখি।

মহারাজনা মরুপ মপাংনচিংবগা লোইননা ইমুং মনুংদা
চংলকপা উবদা কীর্তিদা মহারানীনা মপুন্মক য়ান্না হরাওনা
হায়জরকই হে মহারাজ ! নহাককী মীনা তোঁবা ওমদবা সাধন
তৌজবা মরনা জগং পুন্মকপু শুমহংপা ওমী দেবী অহ্মনা
নহাককী নচামুগী ওইনা পোকুরবা অসিনি। বৃষভাসু নিংখোনা
হায়রকই হে মিতা নাতা ফজবী, ফজরবা ফিজেনা লৈতেংলিবী
নহাকসে কনানো ?

দেবীনা নিংখোদা হায়রকই - হে ইপা ইবুংডো ঐহাক
অসে নারায়নমক্কা চংজবা অখোইবা ঈশ্বরগী শক্তি পুত্বীনি হায়না
খংবিয়ু। তপ তোঁবদা খোইদোক্কা বিষ্ণু ফাওবনসু ঐহাকপু
আরাধানা তোঁই। ঐনা জগং পুন্মক অসি শেমই, ডাকই ১তুং
প্রলয়সু তোঁই। মীপুন্ম খুদিং নিংলিবা অহ্মগী ফল পীনবী
অসি হায়দুনা রূপ মখল কয়া উৎলকলে।

(১) মহেশ্বরী, (২) বিষমভর, মূর্ত্তি, (৩) বিশ্বরূপ,

(৪) শ্ৰীকৃষ্ণগী রূপ অসিনচিঁবা মথং মথং উৎলকলে । মসি উবদা
বৃষভানু নিংথোনা হায়জরকই হে ইবেম্মা ! নহাক্কী নমিং শকতম
অমসুং গুনশিং অসি থাছুনা লোইবা ডমলরোই । অছুনা ঐনা
পামজবা রূপ অছুদা দর্শন পীনবীযু । বৃষভানু নিংথোনা অসুমনা
হায়জরবদা শ্ৰীকৃষ্ণমকপু শুমহৎনবগী মশক ওইবী রূপ অম্মা
পুথোকপিরকলে । অছুগী তুংদা মতিক মগুন চাওরবা বৃষভানু
নিংথোনা লাইবিক লাইশু য়ায়া হৈরবা ব্রাহ্মনবু নোনা ফংজবা
মচানুপীগী পোকপগী হোঁনবী পূজা পুন্নমক তোঁহলে ।

থোইদোক হেন্দোকা পূজা তৌনফম থোক্কা ইবেম্মা অসি
বৃষভানু নিংথোনা অচেৎপা তপস্যাগা লোইননা পূজা তোঁজ-
খিবা আরাধতা অছুগী ফলনা ফংবা মরমদগী মহাককী মমিং অসি
“রাধা” অসুন্না থোনথরে ।

রাধা জন্ম ঐষ্টমী

(শ্ৰীৰক্ষবৈবৰ্ত্ত পুরানম)

৩। নারায়নগা নারদগা ঙাংনখিবা বারিনি । বৃষভানুনা মচা
ফংজনবগীদমক্কা তপস্যা কয়া তোঁছুনা লৈবা মতমনি । নোংমগী
নুমিত্তা বৃষভানুনা যমুনাদা কুমছুনা স্নান তোঁছুনা লৈরিউদা
মফম ইখং ঙংহোঁদনা চাওরবা ফংরবা থাখাল অম্মা জাওথরকই ।
থাখাল অছু মানা য়েং া মতম অসিদা অডকপগী মশক ওইবী মডাল

তিনবী, জুগৎ পুয়মকপু শুমহৎনবগী মশক ওইবী নুপীমচা অমা
 য়াওবা অহু উরমী । বৃষভানু নিংখোনা থম্বাল অহুগা কোমনা
 অঙাং অহু লোখৎচরে অহুগা মফি মরোল ইচোৎ-চোৎনা ময়ুম
 তান্না লাকলে । হায়রিবা থম্বাল অসিগা কোমনা নুপীমচা অহু
 ক্ত্তীদা মহারাজীদা পিররে । মতম খরদংগী মনুদা হায়রিবা
 নুপীমচা অসি অঙকপা ফংনা ফজবী অঙাং নুপীমচা অমা ওইয়ে ।
 বৃষভানু মহারাজগী নিংখিজরবী মচানুপী পোকলে হায়বা তাবদা
 ফজনা ফিজ়েং লৈতেলবী জগোই শাবিশিং অমদি ঈশৈ শকপী-
 শিং অসিনা মানা মানা হৈবা ঈশৈ শক্তুনা জগোয় শাহুনা অঙাং
 অহুবু খাগংপগী রাইহৈ কয়ামকুম অমা শকনখি । মহু উরগা
 বৃষভানু নিংখোনা অরাখনা তৌজবগী ফলনা ফংজবনি হায়তুনা
 ইবেম্মা অহুগী মিংবু রাধা অহুম্মা থোনখি ।

রাধাগী মপোকি

রামানন্দনা যমুনা মপান্দা শ্রীগৌরানন্দনা লীখিবা বারীনি ।
 মহাভাব চিন্তামনিগী খর কামখোকখিবদা থম্বাল ওইনা গদাবরী
 তাখি । তাওখুবদা বড়িয়াল নিংখো বৃষভানু নিংখোনা য়েং-
 নরুতুনা লোশিল্লগা মগী নুপী ক্ত্তীদাদা পিখি । ক্ত্তীদানা
 কোয়ীসী চক্কা হাপতুনা থমখি । থা ৬ কাওরুরে লাংবন খাদা
 ঈশিংলক্তুনা পদনি য়েংঙুবদা নারাকারমী ওল্লয়ে । মমিতি
 রাওদে মমৈদা মশোদা কৃষ্ণ গোপাল মমা মচানা ক্ত্তীদা অঙাং
 পোকপগী পোৎ য়েং বা লাকপদা শ্রীগোপাল দেবনা অনুরাধা

পদ্মনি নান্নবদা ইবেশ্বা মমিং য়াওরে পাংখরে মতম অহুদা
ইবেশ্বা অনন্নাধানা শ্ৰীকৃষ্ণদা প্রার্থনা কংখি, হে ইবুংঙো নংগা
শ্ৰীমূর্তী উজ্জিবা মখে অকুশ্বা পোৎশক উজ্জিরোই হায়দুনা মিৎ
পাংজ্জদবনি হায়না শ্ৰীকৃষ্ণদা প্রার্থনা কংখি ।

শ্ৰীমতি রাধাগী মপোক অসি অহম থোকা থেংনৈ । মদুদি
ধ্বাজেশেবা প্রকৃতিনি অকোনবদা আপ্রকৃতি ওইরকপনি জগৎ
সংসারদা লৈরিবা জিৰ পানবা পুন্নমক অসি প্রকৃতিগী মগুন ওাক্তনি ।
(১) লৈপাক, ঈশিং, মঙাল (মৈ), নুংশিং, আকাশ ভাতা
মঙা অসিনা তাইবং পানবা মীওইবগী হকচাং শারি । মদুদি শাদাং,
শক, উনশা ১সুং শিংলি মঙা অসিনা তাইবংপান হায়বদি পৃথিবীগী
গুম্বি । (২) কষী, লোক, ঈ, থী, যুং, মঙা অসিনা ঈশিংগী
গুম্বি । (৩) অরাশা, তুষা, নোকপা, অকাওবা (ভুম) ১সুং
অতনবা মঙা অসিনা মৈগী গুম্বি । (৪) হৌদোকপা, চংপা
থাদাবা শুপচনবা ১সুং চাবোকপা মঙা অসিনা নুংশিংকী গুম্বি ।
(৫) অপাশা (কাম), অশাওবা, খৌরাংবা, ঙ্কায়বা ১সুং শুম-
ইংপা মঙা অসিনা আকাশকী গুম্বি ।

প্রান মঙাগী মমিং ১সুং লৈকম ।

(১) প্রান (২) অপান (৩) সমান (৪) উদান
(৫) ব্যান, মঙা অসিনি । প্রান বায়ুনা হুদিদা অপান বায়ুনা
শৌজখোংদা, সমান বায়ুনা খোইদৌদা, উদান বায়ুনা কুদদা ১সুং
ব্যান বায়ুনা হকচাংগী বক্ষম পুন্নমক্তা শিন থুংনা লৈ ।

মীওইবনা তুষা কান্দা ব্যান কৌবা মুংশিং অসি সংসারদা
 শীংলিবা 'মুংশিংকা পুন্সুই মঙসু মঙহল্লুই মীংকপ থোকে হেক
 ভৌবদা ব্যান কৌবা নুংশিং অসি হকচাংদা চোংশিল্লকই অতুগা
 তুল্লিবা মী অতু মীকপ থোকহল্লি। ব্যান কৌবা নুংশিং অসিনা
 চোংশিল্লকুবদি মী অতু অশিবা হায়বতু ওই। মরম অতুনা
 তুষা হায়বসি অশিবগী পাংখক্কা হায়বসি থোইদোক্কা লানকম
 থোক্তে। অসিদা নতুনা মীওইবগী হকচাংদা রস তরা (১০)
 খক লৈ। বস মথং মথং শেংদোবকপদা অরোইবা তরাসুবা রস
 অসি হকচাংগী বসর জনি। খুইদগী লংবা রসরাজ অসি মীওইবগী
 কোক্তা লৈ। রস হায়বসি মহীনি। মৈতৈনা মহিলেন হায়বসু
 স্নাই। মতুদগী জীবা শেমলবই। ঐখোয়গী মায়াগী হকচাংশিদা
 ময়াগী নিপা অসিদা সিখিতং ওইনা শর চিংশিনবদা মকোক্তা
 চংখি। চংখিবা জীবা অতু কোক্তা লৈবিবা রস অতুদা চংখি।
 অমুক প্রকৃতিগী লাংওন্দা মমাদা চংখিবা জীব অদো রস অতুদা
 তোংতুনা লৈখি। মখোয়না রস অতুদা লৈরগা জীবশিং অতু
 মশীং লাকঙমদনা শন্দোরকই। শন্দোরক্কা জীবশিং অতু মী-
 ওইনা পোকনিংতুনা মখোয় মশেল চীকখাইনতুনা শিখি লেম-
 হৌবা খরা অতুনা হায়বদি নুপা অমদি নুপী অতুদগী লেমহৌবা
 অতুনা হোংগী মতমদা পুনশ্চিগা মমাগী গভ' মনুংদা অঙাং ওইনা
 লৈখে। থা তরা (১০) গুরগা মমাগী গভ' মনুংদগী থোরকপনি
 মমাগী মশাদা চংখিবা জীবা অতুনা জীবা আত্মাগী মগুন্নি।
 মপারোমদগী লাক্কাইবা অতুনা পরম আত্মাগী মগুন্নি।

পরমআত্মাদি তুমিমা লৈ জীবা আত্মানা হকচাংগী কর্ম'
 পুন্নমক তৌই । ইমাগা ইপাগসি খাইদগী লুবা লাইনি । ইমা
 ইপাগী অয়াবা য়াওদনদি ঈশ্বর নীংবা মতমদা ফংবা ওমদে ।
 মচা ওইবনা মমা মপা ওইববু লুনা তৌবসি মপোক মপোক
 খুদিংগী অফবা মঙ্গল ওই । প্রকৃতিগী মগুম্নিনা রাধাসি আত্মাগী
 মনিনি, জগৎ পুন্নমকী গুরুনি ।

ইতি ।

--: O :--

विषयानुक्रम

१—प्रार्थना

२—प्रस्तावना

३—कुम्भाबा पुया (वर्ष पंजिक) तथा बुढ़ों के कथन शेली

४—मैदिङ्ग भाग्यचन्द्र महाराज की छः नाम देने की कथा ।

५—भाग्यचन्द्र का तेखाओ (असम) में गोविन्द की मूर्ति का स्वप्न में देखना और मणिपुर लौटने पर लांथबाल-पहाड़ पर फिर सपने का देखना ।

६—डावम रूप ने काइना पहाड़ पर कटहल के वृक्ष का उगता है या नहीं का देखना ।

७—पाङ्म्बम करोड़ से मिलना और रूप से उस के साथ बातचीत करना ।

८—कटहल वृक्ष को देख कर रूप को रोना आना ।

९—करोड़ अपने भाई उमा के साथ रूप से मिलना और लांथबाल को आना ।

१०—करोड़ द्वारा कटहल वृक्ष उगने की कथा का भाग्यचन्द्र को सुनाना ।

११—वृक्ष काटने के लिए जाना और उस से संबंधित कथा विवरण ।

१२—छः देवताओं की निर्माण की कथा ।

१३—अग्राहयण पूर्णिमा को रास खेलने की कथा ।

४ - रास-लीला सिखानेवाले पण्डितों के नाम

१५—कृष्ण की माल-नृत्य सिखाने की कथा ।

१६—मृदंग का आविष्कार और उसे बजाने की कथा ।

१७—करताल, मंजिरा और बड़ा पगड़ी का आविष्कार ।

१८—रास-लीला में मृदंग बजाने वाले और गाना गानेवालों के नाम ।

१९—पाङ्कजम्ब पुराण कथा तथा गोविन्द पुराण ।

२०—दशावतार जयदेव गीत ।

२१—राधा जन्म तथा नारद-कृष्ण संवाद ।

२२—यमुना नदी से बृषभानु को कमल का पाना और उस कमल में से एक कन्या का हो जाने की कथा ।

२५—रमानन्द और श्रीगौरांग के साथ यमुना-नदी तट पर राधा-जन्म कथा पर वार्तालाप ।

२४—मनुष्यों के आत्मा के निवास-स्थान का वर्णन ।

२५—पंचभूत के बारे में समझाना ।

२६—राधा मूल प्रकृति है, जगत गुरु हैं, की कथा का वर्णन ।

२७—माता-पिता के गुणों की कथा ।

२८—“काइना” नाम देने की कथा ।

२९—“भासमुख-गिरि” नाम देने की कथा ।

३०—“हैजर्ग” नाम देने की कथा ।

प्रार्थना

हे कृष्ण ! सब प्राणियों के आश्रयदाता, मायारहित एवं धीरशान्त ! हे श्रीगणेशनाथ, हे गोविन्द ! अकिंचन दास तेरा बार-बार नमस्कार करता हूँ।

खकले

सहमत

श्रीपुख्रम्बम मेरा सिंह, आयुर्वेदाचार्य द्वारा लिखित “श्रीश्रीगोविन्द निरपण-रासलीला” नामकी पुस्तक को पाण्डुलिपि में ही मैं ने आद्योपान्त पढ लिया है। यह पुस्तक सिर्फ पाठको का ही नहीं बल्कि भारतीय समस्त समाज के लिए बहुत ही लाभदायक होगा। इस के अन्दर लिखी मणिपुरी संस्कृति की बहुमुखी रूप में लिख डाला है। ऐसी शैली की किताब को आज तक कोई किसी ने नहीं लिखा है, यानी यह बिल्कुल अपूर्व है। पढ़नेवालों का बहुत ही लाभ मिलेगा। ऐसी मेरी आशा है।

राजकुमार प्रियगोपालसना
पूर्व प्रधानाचार्य,
जवाहरलाल नेहरू डान्स अकादमी, इम्फाल,
प्रथम ग्रेट मास्टर, उत्तर पूर्व क्षेत्र, दूरदर्शन,
भारत सरकार।

प्रस्तावना

श्रीश्रीगोविन्दजी के बारे में लिखे यह पुस्तक “पांडम्बम पुराण” के आधार पर मणिपुर के राजमहल में श्रीयुक्त मैदिङ्ग भाग्यचन्द्र के सामने तत्काल राज पंडित श्रीकरोड़ ने बखान किया था। उस समय मणिपुरमें पांगम्बम पुरेन नाम के दो भाई थे। एक का नाम थम्बौ और दूसरे का चाओतोन था। चाओतोन थम्बौ से बड़ा था। उन के अन्तिम समय आने पर थम्बौ को अपने जीवन ताल में जो भी देखे और सुने थे, सब कह सुनाया और अपना प्यारा छोटा भाई को आखिरी याद दिला कर देहान्त हो गया था। यह पुराण स्वयं थम्बौने लिखा था और उस जमाने के विद्वानों—कृखोड, मांगब—हिमाइवा, वांगोइ खेमा—उमा और करोड़ आदि पांगम्बम वंश के थे। उन पंडितों के एक साथ विचार-विमर्श करके यह पुराण मणिपुर के राजमहल में लिखे थे।

यह पुराण ग्रन्थ पूरे लिखने के बाद ही श्रीकरोड़ ने मैदिङ्ग भाग्यचन्द्र के श्रीहस्त को सौंप दिया गया था। यह पुराण दो भागों में लिखा था। एक का नाम था “पांगम्बम पुराण” और दूसरे का “श्रीश्रीगोविन्द जी पुराण” के नाम से जाना जाता

था। यह प्रसंग तत्कालीन लांगथवान राजधानी का है यह छोटी-
सी पुस्तिका उपर्युक्त पुरानों के आधार पर लिखी गई है। कहीं
गलतियाँ मिली तो आदरणीय पाठकों से क्षमा प्रदान करें।
सादर प्रणाम।

आदरणीय पाठकों की सेवा में,
पुख्रम्बम मेरा सिंह “कविराज”
आयुर्वेद भूषण, सूचिवेद विशारद, आयुर्वेद आचार्य,
अध्यक्ष – मणिपुर आयुर्वेदिक सम्मेलन
इम्फाल, मणिपुर।

कुम्बावा पुया

(वर्ष निर्णीत पुराण)

मैदिङ् भाग्यचन्द्र महाराज के राजत्वकाल - सन् 1651-1729. महाराज भाग्यचन्द्र के छः नामों का क्रम :—

१—जय सिंह

२—कर्त्ता

३—चीगथंगखोम्बा

४—चीद्रन-नोंद्रेन-खोम्बा

५—भाग्यचन्द्र

६—राजर्षि महाराज भाग्यचन्द्र ।

उपर्युक्त नामों के विवरण नीचे अलग-अलग दिये जा रहे हैं :

- १। जय सिंह का अर्थ है— प्रत्येक विघ्नों को सामना करके स्वामी बनना ।
- २। कर्त्ता — सभी कर्मों को बुद्धिमानी के साथ पूरा करके उन पर राज करना ।
- ३। चीगथंगखोम्बा — चीग— तम् (पहाड़ी—तराई) दोनों के स्वामी ।
- ४। चीगद्रेन—नोंगद्रेन—खोम्बा — का अर्थ है— नागाओं के काले वस्त्र पहन कर, नोगथ्रु—परें (नागाओं की एक कीमती गले की हार जिस में मणि—मुक्ताओं से गुंथा है) को गले पर सुशोभित हो, बाले—कपड़े पहनने वाले नागाओं को जीत कर

यदि आगे ले जाने तो मालूम होता है काले बादल हो । अतः उन के नाम चींगद्रेन-नोंगद्रेन-खोम्बा के नाम से कहलाने लगे थे ।

५ । भाग्यचन्द्र - चाँद जैसे प्रकाशवाले भाग्य के हो ।

६ । राजर्षि-महाराज-भाग्यचन्द्र - ब्राह्मण कोकल देव को महाराजा के कुछ कर्मचारियों ने मार डाला, ब्राह्मण जमीन पर गिर गया था । उस घटना से अतिदुःख महाराज ने अपने कर्मचारियों को सामने बुला कर राज काज से स्वयं दूर रहने का वचन दिया था और महाराज कुमार लावन्य-चन्द्र को तत्काल राज्याभिषेक सन् १७९८ को करा दिया । उसी दिन से महाराज श्रीश्री गोविन्द जी के गुणगान करके रोते-रोते श्रीधाम वृन्दावन को चले गये ।

बड़े-बूढ़े विद्वानों के लेखन-कथन से महाराज के अन्य चार नाम भी हमें मिलते हैं । महाराज भाग्यचन्द्र को २५ उम्र की आयु में मणिपुर के राज सिंहासन पर बैठे थे । राजा बनने के दस वर्ष बाद एक दिन आधी रातके समय महाराज के स्वप्न में जिन्होंने तेखाओ (असम) में दिखायी गई श्रीश्रीगोविन्द जी की मूर्ति फिर देखा था । वर्षा-कालीन उभरे हुए काले बादल जैसे साँवल, त्रिभंग-मूर्ति के हाथों में बाँसुरी, मोर मुकुट, वदन पर चमकीले बिन्दुओं सहित पीताम्बर वस्त्र धारण करते हुए थे । उसी दिन के ही फटते ही महाराज ने अपने कर्मचारियों सहित बैठ कर सपने में देखे सारे विवरण कह सुनाये थे । अन्त में महाराज

ने आगे कहा — कि श्रीगोविन्द जी ने मुझे जो असम में दिखाई गई मूर्ति पुनः मेरे सामने दिखा कर कहा— “ मैं काइना में कटहल वृक्ष के रूप में तुम्हारी प्रतीक्षा कर रहा हूँ। तुम उसे काट कर मेरी इस मूर्ति की स्थापना करो। उस के बाद मेरे मन्दिर के सामने एक रास लीला का आयोजन करके रचाया करो “ सपने की बात को सही जानने के लिए महाराज ने भक्ति और श्रद्धा सहित श्रीडांगबम रूपचन्द्र को काइना भेजा। रूपचन्द्र घोड़े पर सवार होकर काइना पहुँच गया। वहाँ पहुँच कर उसने त्रिभुज के रूप में उगते हुए कटहल के तीन वृक्ष देखे थे। पश्चिमी तरफ के कटहल वृक्ष भयंकर रूप से बड़ा था ईशानी कोण का छोटा और अग्नि कोण वाला सब से छोटा था।

पश्चिमी तरफ उगे कटहल को गले से लगाते हुए श्रीरूपचन्द्र खूब रोया था। उस के बाद उस ने कटहल के चारों ओर घुरते हुए देखने पर एक वृद्ध का आता हुआ देखा। आकर उस वृद्ध ने रूपचन्द्र से रोने का कारण पूछने लगा— तुम क्यों उस पेड़ को गले से लगाते हुए रोते हो ? रूपने उत्तर दिया “—मैं महाराज भाग्यचन्द्र के आज्ञानुसार इस काइना पहाड़ पर यह कटहल उगता है या नहीं का पता करने के लिए आया हूँ। महाराज के सपने में भगवान श्रीकृष्ण ने अपने श्रीगोविन्द-मूर्ति दिखाकर इस कटहल से त्रिमूर्ति की निरूपण करने को कहा था। इसलिए मैं यहाँ आया हूँ। महाराज के सपने ठीक होने से मैं प्रेम विभोर होकर रो रहा हूँ। “उस के बाद फिर रूप ने उसी बुढ़े से पूछा — “ आप कौन हैं ? आप का क्या शुभ नाम है ?

रहने वाले कहाँ के हैं ? ” उत्तर मिला -- “ मैं यहाँ के निवासी हूँ । मुझे करोड़ कहते हैं । ये कटहल मेरे परदादा के घर के “ फुगा लाइरू ” (मैंने लोगों के घर में नियमित रूप से आग जला कर रखने का स्थान) पर उगे हुए हैं ” । तब रूपने कहा —“ तो आप कृपया राज प्रासाद में मेरे साथ चलिएगा । ” इस तरह उस बुढ़े को आदर सहित राज प्रासाद ले आया ।

रूपचन्द्र और करोड़ दोनों राजप्रासाद आये और महाराज के सामने आकर सादर प्रणाम किये । महाराज ने उस बुढ़े का नाम और पता पूछ लिया । बुढ़े ने अपना नाम और पता महाराज को बताया । साथ-साथ श्रीगोविन्दजी की निरूपण करने के लिए उस कटहल की अलौकिक पुरातनिक कथा को भी प्रकट किया । महाराज ने प्रेम के साथ कथा को और आगे विस्तार-पूर्वक वर्णन करने को कहने लगे ।

करोड़ ने जय सिंह महाराज से कथा सुनाने आरंभ किया :— यह कटहल श्रीयुक्त महाराज मैदिंडु तुबी चराइरोंब के जमाने से उगे हुए हैं । उस के राज्य काल में हमारे दो पर-दादे थे । उन के नाम थे थम्बौ और चाओतोन् । चाओतोन् थम्बौ से बड़े थे । परन्तु चाओतोन् तो निः संतान का था । उन की बात सुन कर महाराज ने उस के वंश का नाम पूछा । उत्तर मिला— पांडम्बम है । चाओतोन् को ९० आयु की अवस्था होने पर दादा चाओतोन् ने एक दिन अपनी पत्नी से कहा — अब हमारे कोई संतान नहीं है । अतः पुत्र प्राप्ति के लिए तीनों गुरु मडांग-लुवाँ-खुमन (ब्रह्मा-विष्णु-महेश्वर) और अप

पूर्वजों की एक बार पूजा करके देख लें। इस पर परदादी ने कहा-
 “अच्छा कर लें। मैं भी राज्ञी हूँ।” पूजा के सामान आदि
 खरीदने के लिए परदादा ने परदादी को पचास सिक्के देते हुए
 कहा - “एक कटहल का फल अवश्य खरीदना लेकिन उसी फल
 का मोलतोल न करना जो अपने मन की पसन्द हो उसे खरीद
 लाना”। “अच्छा है” कह कर परदादी, याइगिपोक बाजार की
 तरफ आती हुई रास्ते में एक भीलनी से मुलाकात हुई जिस की
 टोकरी में पका हुआ कटहल का फल था। कटहल को दशारा
 करती हुई परदादी ने भीलनी से फल का दाग पूछने लगा। भी-
 लनी से उत्तर मिला - अटनी लूगी। तो मुझे दे दो, परदादी ने
 कहा। भीलनी ने फल को केले के पत्ते से लपेट कर परदादी के
 हाथों में दिया था। दादी को उस कटहल की सुन्दरता पर
 मंत्रमुग्ध हो गया। दादीने पूछा - आप वहाँ के निवासी है ?
 उत्तर मिला - मैं मरिं पहाड़ पर रहनेवाली हूँ। मैं मरिं ग
 नागा हूँ। यह कटहल एक ही वृक्ष पर लगा एक ही फल है।
 भीलनी से दादी ने उस फल को तराई तक पहुँचाने की मजदूरी
 पूछा तो बोली - “माँ, मैं पन्द्रह सिक्के लूगी। इस तरह तय
 करके दोनों तराई की ओर चली आयीं। घर पहुँच कर आँगन
 पर परदादा के सामने वह कटहल दिखाने को रखा गया था।
 परदादी ने भीलनी को आँगन पर बैठने को कह कर अन्दर से
 पन्द्रह सिक्के लेने गई थी। सिक्के भीलनी को देने के लिए पर-
 दादी बाहर आयी तो भीलनी गायब। अरे बहिन! तुम कहाँ हो ?
 कई बार बुलाने पर भी उत्तर कहीं से न पाने से परदादी मजबूर

होकर अन्दर आयी और सारा हाल परदादा को सुनाया था। परदादा भी आश्चर्य होकर झट बाहर आये तो तेज पूर्ण वह कटहल देखने को मिला था। उस कटहल पर सुरज की किरणें मण्डरा रही थीं। कटहल के ताले छाये को देख कर परदादा खूब रोया। बाद में घर के अन्दर आकर भूमि को लिपाया और लिपाई गई भूमि पर वह कटहल रग दिया। उस के बाद फुगा-लाइस में एक हाथ की गहराई में खोद कर, सामने धूप-दीप, छत्र के साथ पूजा के सामान रख कर पूजा किया। पूजा के बाद परदादा ने कटहल के छिलके को हाथ से उतार कर देखने से पता चला कि उस कटहल में सुरज एक मात्रा गुठली थी। फिर कटहल के फल को पूर्ववत् मान शुद्ध धागे से बाँध लिया। उस बाँधे हुए कटहल को गद्दे में गाढ़ दिया था। दादा ने सोने चान्दी के टुकड़े फेंक कर तीन गुम्बों को पूजा की और तनमन से प्रणाम किया। इस जन्म में अपने को सतान हीन न बनाने की प्रार्थना करते हुए वरदान माँग कर बहुत रोया था।

महाराज भाग्यचन्द्र ने कथा आगे सुनाने को करोड़ से कहा। करोड़ ने - महाराज! इस तरह पाँच महीने बीतने के बाद जहाँ कटहल गाड़ा दिया था वही में कटहल के तीन पौधे उगने लगे थे। इशान कोण का छोटा, पश्चिम का बहुत बड़ा और अग्निकोण का सब से छोटा था। दिन प्रति दिन बढ़ते-बढ़ते बारह महीने का समय पूरा हो गया था। एक दिन आधी रात को उस बड़े कटहल वृक्ष के ऊपर एक बड़ा साँप अपना फण फैला-

ने हुए दिखाई पड़ा। आश्चर्यचकित दादा ने उस साँप का पश्चिमी बटता हुआ देखा था। इस तरह दादा ने यह दृश्य तीन बार देखा था। एक दिन अपने परिवार के सभी सदस्यों को बुला कर एक सभा का आयोजन किया। उस सभा में लम्बे अरसे तक चिन्तन-विमर्श के बाद तय किया गया कि उस गाँव के पुराना नाम लोकथेन के बदले एकदूसरा सुन्दर नाम रखने का इकट्ठे जनों के सामने प्रस्ताव रखा था। परदादा के प्रस्ताव को सभी ने एक साथ स्वीकार प्रकट करते हुए एक नया सुन्दर नाम रखने का भार भी उन को सौंप दिया था। सब की राय सुनने के बाद दादा ने अपने-आप सोचने लगा। सोचते-सोचते उसे स्मरण आया कि उस साँपने भोर के समय दादा को देखते ही कटहल के पौधे को छोड़ कर पश्चिमी ओर भाग निकला था। इसलिए उन्होंने गाँव का नाम “काइना” (विछुड़ जाना) रखने को लोगों के सामने रखा गया था। उन के प्रस्ताव को सर्वसम्मति से लोगों ने स्वीकार किया गया था। तब से उस लोकथेन गाँव का नाम “काइना” रखा था।

“महाराज! वे कटहल दिनों दिन बढ़ने से घर के छत को छेद कर ऊपर आ गये तो घर को तुड़वाकर कटहल वृक्ष की दक्षिणी ओर एक नया घर बनवाया गया।” करोड़ की बात मुन कर भाग्यचन्द्र महाराज ने पूछा—वे कटहल वृक्ष कब से वहाँ उगे हुए थे? करोड़ ने कहा “महाराज मैदिंडु चराइरोंब के राज्यकाल से उगे हुए हैं।

कटहल वृक्षों को लोग युवक जैसा दिखाई देने लगा था । उस समय एक दिन एक लडका अचानक परदादा के पास आकर उसे खिलाने लायक कुछ देने को कग था :— दादा जी ! मुझे ज़ोर की भूख लगी है, मुझे कुछ खिलाओ । नहीं तो आप मुन पानी तो पिलाओ । इस समय मेरे पास खाने का कोई वस्तु नहीं है फिर भी मैं तुम को पानी पिठाऊँगा । कह कर पानी पिलाया और आगे कहा—कल तेरे लिए मे खाना तयार करके रखूँगा, जन्दी आ जाना । वरग और बुनिया ने उस लडके के लिये बड़े यत्न से खाना तयार रखा था । वह लडका अपने का एक चरवाहा बताकर प्रति दिन सुनर थागा और वरग—दादाजी मेरा खाना रखा है तो एक पोटरी के रूप मे बाध कर दीजिएगा । बुडे ने ऐसा किया और पूछा—बेटा ! तुम रहते कहां ? मैं पश्चिमी मरिग गाँव के निवासी हूँ । यह कह कर वह खाना लेकर चला गया । लडके के हावभाव से बुडा मोह हो गया । लडके क पीछा करते हुए दौडे-दौडे गये और चरवाहो के बीच मे जाने जाने वह लडका अन्तर्ध्यान हो गया था । उस लडके के बारे में किसी को पता नहीं था । परदादाके पूछनेपर चरवाहों ने कहा—हाँ, वह लडका कभी-कभी हमारे बीच मे आया करता है । परन्तु हमें से किसी को मालूम नहीं कि वह लडका कौन है ? परदादा निराश होकर घर लौट आया । इस प्रकार दादा जी ने उन तीन वृक्षों को नियमित रूप से पूजा की जानी थी । एक दिन फिर अचानक वह लडका परदादा के पास आया । आकर वृक्षों के आड़ मे गायब हो गया ।

कथा सुनते-सुनते महाराज की आँखों से गंगा की धार बहने लगी और प्रेमविभोर होकर भूमि पर पागलों की तरह लोट कर रोने लगे। कथा आगे सुनाने को कहा। महाराज ! कुछ दिनों के बाद परदादी का स्वर्ग सिधार हो गया। अन्तिम क्षणों में वह यह कह कर गई कि आप की कृपा से मणिपुर में श्रीगोविन्द जी की निरूपन को देखे बिना जा रही हूँ। उस समय वह खूब रोयी थी। भगवान की दया किस को मालूम ? दादी के अन्त काल में भगवान तेज रूप से दर्शन दिया था। उस के श्राद्ध-कर्मादि सम्पन्न किये गये। परदादाजी ने भी अपने अन्त समय पास आते देख कर अपना प्यारा छोटा-भाई को अपने पास बुला कर उन कटहल वृक्षों के बारे में विस्तारपूर्वक कह सुनाया। अपने भाई के पास कलम स्याही लेकर सब बातें लिखित रूप से रखी गयी थीं। परदादा चाओतोन ने थम्बौ से कहा था—“मणिपुर में मेरे मरने के बाद श्रीगोविन्द नामक एक विग्रह की निरूपन अवश्य स्थापित करना। “ मेरे इस अन्तिम दिन मेरे सपने में जो श्रीगोविन्दजी की मूर्ति मैं ने देखी वह कटहल वृक्षों के आड़ में गायब उस लड़का जैसा है। दादाजी ने अपने सपन में देख श्रीगोविन्दजी के रूप के वर्णन में ऐसा कह सुनाया— आकाश में उमड़ते हुए घने काले नये बादलों के रंग को मात देनेवाले श्याम वर्ण, सिर पर मोरमुकुट, पीताम्बरधारी, हाथों में बांसुरी लिए हुए दिखाये गये थे। ये सब कहते-कहते अब मेरा अन्तिम समय

आ गया है— कह कर संसार से विदा लेकर स्वर्ग—सिंघार हो गये । हे महाराज ! यह पुराना गुप्त कथा उन कटहल वृक्षों के हैं ।

कटहल वृक्षों की कथा सुनते भाग्यचन्द्र के मन में एक अद्भूत प्रेम जागृत हो गया । करोड़ से सब हाल लिखने को आज्ञा दी गयी । बाद में भाग्यचन्द्र ने अपने सभी सेवकों को बुलाने भेजा जैसे— अनन्तशाह पुन्सिब, मन्त्री, लूखोइ पंडित, थोंब-हिमाइबा, वांगोइ खेमा, और उमा । इस के अलावा तेखाओ (असम) से महाराज के साथ आये हुए मुख्यजनों- भासकरण, अखाम चाओबा दास सिद्धान्त, डांबम रूप, खूम्बों सिद्धान्त और करोड़ आदि मुख्य-मुख्य सेवकों को बुला कर “ काइना ” जाने को तैयार किया । महाराज और आनन्तशाह घोड़े पर सवार हो गये । श्रीकरोड़ आगे जाते हुए काइना की ओर चला गया । रास्ते में पोइरै खे जिन को पहुँचा । उस के बाद काइना को ओर जाकर कटहल वृक्षों के पास पहुँचा । महाराज कटहल के वृक्षों को आलिंगन करते हुए खूब रोये थे । बादमें श्रीसापमु लक्ष्मण को पूजा के सामग्रियाँ प्रबन्ध करवाने की आज्ञा दी । पूजा कराने के बाद कुठार और वृक्षों को अलग से पूजा की । आश्चर्य की बात तो यह है कि वृक्षों को कुठार से काटते ही उस से रक्त की धार बहने लगी । यह देख कर महाराज और सब लोग चकित हो गये । महाराज ने अपने पगड़ी उतार कर वृक्ष के तने को छेद लिया और श्रीगोविन्द को पुकार कर रोने

गगा । भास्कर पण्डित ने महाराज से न रोने को कहा और कहीं से तीन ढेले उठा कर उन्हें चूर्ण बनाया और उन पर मंत्र फूँक कर खून निकलने की जगह लगा दिया । खून बन्द हो गये । उस के बाद भास्कर ने भाग्यचन्द्र महाराज से वृक्षों को न काट कर उन के चारों ओर खोद कर उखाड़ने की आज्ञा दी । वृक्षों को समूल उखाड़ लिया गया । वृक्षों को उखाड़ने के बाद राजा और सब लोग फूले नहीं समाते थे । उस स्थान को पंडित भास्कर के नाम लेकर तब से भासमुबगिरि नाम रखा गया । यह नाम जब तक सूर्य-चन्द्र रहेंगे तब तक पृथ्वी में रहेगा । यह कह कर महाराज ने भास्कर को आलिंगन किया । वृक्षों को उखाड़ने के बाद खोदे हुए भूमि को मिट्टी से भरा दिया । कटहल वृक्ष की शाखाओं को काट डाले और तने को तीन भागों में समान मात्रा में काट दिये गये । उन कटे हुए टुकड़ों को ले जाने के लिए तीन ढाँचायें बनवाये गये । उन ढाँचाओं पर लाद कर उस इलाके में से तीन भेड़ें लिवा कर इरिन नदी के किनारे तक ले आये । लाते समय खोल-वाद्य, मृदम, झाल करताल कई वाद्य यन्त्रादि बजाते और उन के बीच में भास्कर ने शंख भी बजाया था । उस के बाद महाराज घोड़े पर सवार होकर कटहल वृक्ष के पीछा करते-करते आये थे । इस तरह इरिन नदी पहुँचे । फिर पेड़ों से बाँध कर जलयान बनवाये गये । उन जलयानों पर कटे वृक्षों को रखा गया । सेवकों ने पानी में गाने और वाद्य यंत्रों के साथ उन कटे वृक्षों को ले चले और महाराज नदी के किनारे-किनारे चले आ रहे थे । आते-आते लीलों (जहाँ झमकाल नदी और इरिन दोनों के संगम ? स्थान) पहुँचे थे ।

अचानक कटहल वृक्ष के कटे हुए तीनों टुकड़े पानी में डुब गये । फिर सेवकों ने यतन से उठा कर यान पर उठाया और भास्कर ने आरती उतारे । वृक्षों के डुबने के उस स्थान को महाराज ने “उरूप” नाम रखा गया था । जहाँ आरती उतारी उस स्थान को अराप्ति नाम रखा गया था । उस के बाद लैशा हिदेन नामक घाट होते हुए लाथवान पहुँच आये । वहाँ पहुँचते ही प्रजाओं ने खोल, मृदग, झाल और वाद्य यन्त्रादि की आवाज सुनते ही अपने-अपने घरों से निकल आये । देखते ही सब प्रसन्न हुए । वृक्ष को खींचते हुए लाकर राज प्रासाद के सामने रखे । लोगों ने फल-फल आदि के साथ नोगाहै, हैरित आदि के बोझ के बोझ ले आये और कटे हुए कटहल वृक्षों के सामने जमा कर रखे गये थे ।

महाराज के सामने उन कटहल के टुकड़ों को खींचते हुए राजप्रासाद तक ले चले तो उस स्थान का नाम “हैजुगाँ” नाम रखा गया । इबेमचा पोखरी के पास ले आए जहाँ पहाड के तराई है वहाँ रखे गये । राजा के अनुसार वहाँ एक मण्डप बनवाये गये । उस के बाद सब राजप्रासाद आये । मूर्ति बनवाने के संबंध में विचार-विमर्श किये गये और फलस्वरूप शापम लक्ष्मण से मूर्ति बनवान का भार सौंप दिया गया । तत्काल उस ने अनजान से वृक्ष के मूल की तरफ से मूर्ति बनवाने के लिए काटना शुरू किया था । महाराज भाग्यचन्द्र आकर देखा तो पता चला कि जो मूर्ति तुम बना रहे हो वह गलत है ।

महाराज ने कहा—“लक्ष्मण! नहीं, नहीं मेरा प्रभु इतना लम्बा-चौड़ा नहीं है।” इस तरह मूर्ति के लिए इतना बड़ा और ऊँचा बनाने के लिए पहला काटा हुआ टुकड़ा अलग रख कर दूसरा लिया। महाराज के दिये नाप के अनुसार काट दिया और मूर्ति का बनाना आरंभ कराया गया। मूर्ति के पूरे होने के बाद महाराज ने फिर पधार कर देख लिया। मूर्ति के लम्बाई-चौड़ाई का तो ठीक निकला लेकिन रूप में कुछ भिन्न दिखाई पड़ा। फिर गोविन्द की दूसरी मूर्ति का बनाना शुरू किया। इस बार का तो महाराज के कहने के अनुसार सही रूप हुआ। गोविन्द जी के पहले जो बनाया गया था उस का नाम “गोपीनाथ” रखा गया। दूसरी बार जो बनाया गया उस का नाम “गोविन्द” रखा गया। दो मूर्तियों के बनने के बाद जो बचे हुए टुकड़ों से अन्य दो और मूर्ति बनवाया गया था। पहले का नाम मदन मोहन और दूसरे का नित्यानन्द नाम रखा गया था। उन सब के बनाने के बाद जो बचे हुए टुकड़ों से श्रीआब्देत के नाम से निरूपण किया गया था। इस के बाद जो सब के पहले महाराज की मन पसन्द की मूर्ति को श्रीविजय गोविन्द नाम देकर सब से पहले जीव स्थापित कर के पूजा की थी। इस तरह छः प्रतिमाओं को पूजा करते समय महाराज ने मूर्तियों के सामने इंडवत प्रणाम करते हुए रोकर कहा—“प्रभु! अब आप की कृपा से मेरी इच्छा पूरी हो गयी।” उन विग्रहों के शुभ नाम क्रमशः गोपीनाथ, गोविन्द, मदन मोहन, नित्यानन्द, आब्देत और विजय गोविन्द आदि हैं। उन छः विग्रहों के निरूपण काल

श्रीहैम्नाम खुडम ने चैथाब चहि (वर्ष समाप्त सूचक घोषणा) है । उन छः विग्रहों को निरूपन समाप्त होने पर सभी को अभिषेक करने का प्रबन्ध कराया गया था । सन् १७७५, अग्रहायण, शुक्ल द्वादशी, शुक्रवार को उन विग्रहों का अभिषेक किया गया ।

अभिषेक करने के बाद अनन्तशाह पुन्सिब को बुलवा कर महाराज ने उन्हें श्रीविजयगोविन्द जी की पूजा करने का भार सौंप दिया गया था । इस के बाद क्रमशः हडोई चुडा को मदन मोहन, अराम्बम सिद्धान्त को नित्यानन्द, कालाराज निथौखो को गोपीनाथ, लम्मादों चन्द्र को आबदैत सौंप दिये गये । इस तरह सब प्रतिमाओं को अपने-अपने स्थान को ले गया ।

इस के बाद एक दिन महाराज ने श्रीअनन्तशाह पुन्सिब का अपने पास बुला कर कहा आप कृपया मणिपुर में एक रास-लीला रचाने का प्रबन्ध कीजिए जो भगवान श्रीकृष्ण ने वृन्दावन में रचायी गयी थी । उस के बाद श्रीअनन्तशाह ने अखाम दास सिद्धान्त, डाबम रूपचन्द्र, खुम्बो सिद्धान्त आदि को इस तरह की रास लीला रचाया करने का भार सौंप दिया गया । इस तरह उस रास-लीला में भूमिका के लिए मणिपुर के कई सुन्दरी और चतुर लड़कियों को चुन कर रास से संबंधित गाने और नाच आदि का प्रशिक्षण कराया था । करते-करते एक दिन श्रीसुखाम दास सिद्धान्त ने महाराज के सामने नम्रता से विनती की कि इस

रास-लीला में श्रीकृष्ण मान-नृत्य का किस तरह किया जाय ? उन की बात सुनते ही श्रीअनन्तशाह मंत्री ने हाथों में भाले लेकर भाले चलाने की कला का प्रदर्शन किया था। इस तरह के अद्वितीय नृत्य कला के ढंग पर कृष्ण-मान नृत्य बनाने का निश्चय किया गया। गोपियों के नाचने के लिए मणिपुर के “लैम जगोइ” (मैंतै महिला-नृत्य) से लेने का सत्रसम्मति से निश्चय किया गया। अखाम दास सिद्धान्त और डाबम रूपचन्द्र से दोनों को रास-नृत्य सिखाने का भार सौंप दिया गया। अपने महाराज से निवेदन किया कि प्रभु के नटवर वेश का प्रबन्ध किस तरह किया जाय ? भाग्यचन्द्र ने भानुमति महारानी को बुला कर श्रीगोविन्द जी के लिये वेश-भूषा का प्रबन्ध करने को कहा गया महारानी ने अपनी सहचरियों के साथ परामर्श करके श्रृंगार से संबंधित आभूषण तैयार करने लगा। जो महाराज के सपने में श्रीकृष्ण के आभूषण देखे थे उसी के समान बनाने का तैयार किया गया। सभी आभूषण मणिपुर से पाये वस्तुओं से बनाये गए थे। इस तरह सब प्रबन्ध करने के बाद रास-लीला रचाने के शुभ तिथि का निर्धारित किया गया। अग्रहायण की सन् १७७६ “मेरा वाफुकप” (कार्तिक नियम-सेवा समान) के दिन श्रीवृन्दावन धाम में श्रीकृष्ण महाराज यात्रा का दिन होता है। उसी दिन मणिपुर में भी रास-लीला रचाने का शुभ दिन निश्चित किया गया। उस के बाद रासेश्वरी की भूमिका के लिए किस की चुना जाय, इस पर विचार करने लगे तो श्रीअनन्तशाह पुत्सिब ने सिद्ध लाइओइबी

का नाम प्रस्ताव किया। उन के प्रस्ताव को सभी ने माना। रास-लीला में प्रयोग के लिए मृदंग बनाने के लिए अपने प्यारा सेवक नागा चाओबा से उरांमै बां वृक्ष कहीं से ढुंढ़ कर लाने को आज्ञा दी गई। चाओबा अपने पहाड़ जाकर बां वृक्ष के टुकड़े काट कर लाया। उस समय मणिपुर में असम से लाये गये बंदेश नामक एक ढोल था। वह ढोल रास-लीला में बजाने लायक नहीं था। महाराज ने उस ढोल के नमूने लेकर रास-लीला में बजाने लायक एक मृदंग बनाने के लिए शापम लक्ष्मण को बताया। महाराज के बताने के अनुसार लक्ष्मण ने एक मृदंग बना कर महाराज को दिखाया। मृदंग को देख कर महाराज ने भी स्वीकार किया। उस के बाद रास-लीला में किस तरह के ताल का प्रयोग किया जाय ? इस संबंध में परामर्श करते समय दास सिद्धान्त को बुला कर रास-लीला के अनुकूल ताल-मात्रा बनाने को आदेश दिया। श्रीसिद्धान्त ने बारह मास छः ऋतुओं के चयनानुसार बारह ताल मात्रा परिचालित किया गया। बाद में कसेरों को बुलवा कर उन से करताल मंजिरा आदि बनवाया। रूप ने अजमेरी का बड़ा पटक और सिद्धान्त ने छोटा पटक बनाया। रास-लीला में भाग्यवन्द महाराज ने मृदंग बजाये। महाराज के सहायक सिद्धान्त से बनाया। इस तरह लंघबान पहाड़ स्थित रास मण्डल में रास-लीला रचाने का समय निर्धारित किया गया। इस तरह मणिपुर में अचहान्य पूर्णिमा को रास-लीला अर्पित किया गया। उस रास-लीला में आस्कर ने

शंख बजाया। इस तरह मणिपुर में सर्व प्रथम महारास का आयोजन किया गया था।

महारास-लीला के आगामी वर्ष को एक दिन महाराज ने करोड़ादि अपने प्यारे सेवकों को बुलावा भेजा और उन के साथ बैठ कर रासेश्वरी की निरूपन के संबंध में विचार-विमर्श किया, उस के फल स्वरूप रासेश्वरी निरूपन के लिए काइना जाकर इशान कोण वाले कटहल वृक्ष को काटकर उस से दो टुकड़े काट कर लाये। उन में से एक का रासेश्वरी और दूसरे का अनुप्रभु की मूर्ति बनवाये और दोनों मूर्तियों का अभिषेक किया गया था। इस तरह भाग्यचन्द्र महाराज के राजत्व काल में मणिपुर में आठ देवी-देवताओं की मूर्ति का निरूपन किया गया। अगले वर्ष आयोजित रास-लीला में तो सिजे लाइओइबी के बदले रासेश्वरी की मूर्ति द्वारा श्रीगोविन्द के साथ रास मण्डल में रख कर रास-लीला का संपन्न किया गया। उस रास के सारे आभरणों का तैयार श्रीसिद्धान्त ने किया था। महाराज ने कहा—“श्रीमती रासेश्वरी के अंगवर्ण तो स्वर्ण जैसी चमकती है, इस संबंध के में अभी हम क्या उपाय करें? महाराज की बात सुन कर अनन्तशाह ने श्रीभास्कर को बंगाल भेज कर वहाँ सुनारों के से बतला कर श्रीमती के अंगों को स्वर्णमय बनवाया गया। अगले वर्ष में आयोजित रास-लीला में तो रास-लीला आरंभ करने के पहले एक संकीर्तन का आयोजन किया गया। उस संकीर्तन में श्रीअष्टाम दास सिद्धान्त ने मुख्य गायक का स्थान लिया था। अन्य सेवकों ने पाला बने हुए

थे । भाग्यचन्द्र ने मुखिया मृदंग वादक और खुम्बों सिद्धान्त ने सहायक मृदंग वादक बना ।

एक दिन भाग्यचन्द्र महाराज ने कार्तिक पूर्णिमा के दिन संकीर्तन में मृदंग बजाने के बाद निकलते समय रास मण्डल में सिज लाइओइवी के नेतृत्व में गोपियों से घेरे हुए श्रीगोविन्द और रासेश्वरी की मूर्तियों को दर्शन करते ही अपने बांहें ऊँचे उठाते हुए नाचने लगे और कमल नयनों से प्रेम धारा बहने लगे । थोड़ी देर बाद महाराज अचेतन भूमि पर गिरने लगे । महाराज की दशा देखते ही अनन्तशाइ, खेमा पण्डित आदि ने महाराज को झट उठाया गया महाराज चैनन आकर अपने हाथों को जोड़ते हुए भगवान से प्रार्थना करने लगे - “ हे प्रभु ! यह तेरा नटवर वेशधारी युगल मूर्ति को दास के अन्त काल आते समय एक बार दर्शन करा दें ”, यह कह कर महाराज ऊँची आवाजों में रोये थे । उस के बाद रास मण्डल से बाहर आकर पहाड़ पर बने हुए रास मण्डल को ध्यान पूर्वक देखते रहे थे । उस के चारों ओर फले हुए लंथवाल कुज और पहाड़ के प्राकृतिक मनमोहक दृश्यों का रसास्वादन कर रहे थे । उन दृश्यों का खेमा पंडित ने लिखित रूप से रखा गया था । उस वर्ष खुण्ड्राकपम दामु ने श्रीमद्भागवत के श्लोकों के मूल पढ़ा और उस के मणिपुरी अनुवाद पुख्म्बम चाओब द्वारा करके इकट्ठे भक्तों को सुनाया गया । इस तरह मणिपुर में श्रीमद्भागवत के श्लोकों के दो आदमियों द्वारा पाठ कर लोगों को सुनाने का प्रचलन का आरंभ किया गया था ।

श्रीवृन्दावन धाम में श्रीराधागोविन्द दोनों के स्वर्गारोहण से पहले अग्राह्यन की नियम सेवा समापन दिन की पूर्णिमा को किए गये रास को महारास कहलाते हैं। श्रीमान और श्रीमती के स्वर्गारोहण के बाद वृन्दावन धाम, घने जंगल के रूप में बदलने लगा। उस समय बंगाल में श्रीगौरांग महाप्रभु का अवतार हो गया। श्रीगौरांग महाप्रभु ने लोकनाथ, भार्गव और छह गोस्वामियों को वृन्दावन भेज कर फिर से रास-लीला का आयोजन करके वृन्दावन का पुनःस्थापित किया गया। भारत में राधा-कृष्ण की निरूपण करके रास-लीला का आयोजन करना सर्वप्रथम है।

महाराज भाग्यचन्द्र ने उस समय के पण्डितों—लुखोइ, थोब-हिमाइबा, वांगोइ खेमा, अनन्तशाइ पुन्सिबा, पांडम्बम उमा और करोड़, अब्बाम दास सिद्धान्त, डांबम रूपचन्द्र, खुम्बों सिद्धान्त, सापम लक्ष्मण, मधुचन्द्र, चौरजीत तथा कालाराज, हडोइवम चुड़ा, अराम्बम सिद्धान्त चन्द्र आदि उस समय के राज्य संचालकों सहित परामर्श करके मणिपुर के संस्कृति और श्रीगोविन्द जी के आभरणादि के सारे नियम बना रखा गया था।

श्रीगोविन्द जी के आभरण सजाने का दिन और रंग आदि का विवरण :-

- १ । एकादशी के दिन में — लाल रंग का
- २ । द्वादशी के दिन में — सफेद रंग का
- ३ । त्रयदशी के दिन में — नीला रंग का
- ४ । चतुर्दशी के दिन में -- नारंगी रंग का
- ५ । पूर्णिमा के दिन में — सफेद रंग का
- ६ । अमावस्या के दिन में — काला रंग का

श्रीगोविन्दजी को मन्दिर से बाहर पधार ने का कारण और नियम - प्रत्येक रास-लोला रचाने के समय मण्डप तक पधार कर रास-लोला मे सम्मिलित करना चाहिए ।

जलकेलि और झुलन के समय आने पर मन्दिर से बाहर पधारेगे । चन्दन-यात्रा यानी अक्षय तृतीया के दिन में तो मन्दिर के बाहर न पधारना चाहिए सिर्फ मन्दिर के आँगन तक पधारेगे । केवल रास-लीला, जलकेलि और झुलन इन तीनों पर्वों के अलावा किसी भी समय श्रीगोविन्दजी का मन्दिर से बाहर न पधारना चाहिए । परन्तु मन्दिर की मरम्मत के समय में तो बाहर पधार सकते हैं । ऐसा नियम बनाया गया । ये सब मणिपुर के लिए एक निश्चित सिद्धान्त माना गया है । श्रीविजयगोविन्द निरूपन सब मूर्तियों के पहले आरंभ किया और सब के अन्त में निरूपन का समाप्त किया । इसलिए उन का नाम भी श्रीविजयगोविन्द रखा गया था । उनके लिए मणिपुर में प्रति वर्ष नौका खेला का आयोजन किया जाता है । उन नौकाओं मे नियमित रूप से आँवलों की मालाओं का चढ़ाना भी अनिवार्य है । यह पर्व श्रावण एकादशी

के दिन सन्यन्न किया जाता है। उसी दिन श्रीविग्रह को नाव पधारने का सारा भार लेने का अनन्तशाइ पुन्निब को महाराजने आदेश दिया था। यह आदेश सभी राज दरबारियों ने भी स्वीकार किया।

यहाँ पांडम्बम करोड द्वारा लिखित श्रीगोविन्द पुरान समाप्त हुआ। यह सन् १७७६, हैस्नाम खुडंम के चैथाब कुम (वर्ष समाप्त सूचक घोषणा) में है।

—: O :—

रथ-यात्रा के जयदेव-गान (गोत)

प्रलयोपयेधि नले धृतवानसि वेदम्

विहित-वहित-चरित्रमखेदम् ।

केशव धृत-मीन शरीर

जय जगदीश हरे ॥ (घुवम)

क्षितिरतिविपुलतरे तवतिष्ठति पृष्ठे

धरणी-धरण-किणचक्र गरिष्ठे ।

केशवधृत-कच्छप (कुर्मशरीर) रूप जय जगदीश हरे ॥

वसति वसन-सिखरे धरणी तव लग्ना

शशिनी कलंक-लेव निमग्ना ।

केशव धृत-सुकर रूप

जयजगदीश हरे ।।

तत्र कर-कमलवरे नखमद्भूत-भृंगम् ।

दलित-हिरण्यकशिपु-तनु-भृंगम् ।

केशव धृत-नरहरि रूप

जयजगदीश हरे ।।

छलयसि विक्रमणे बलिमद्भूत वामन

पदनख-निर-जनित-जन-पावन ।

केशव धृत-वामन रूप

जय जगदीश हरे ।।

क्षेत्रिय-रुधिरमये जगत-पगत-पापम्

स्नपयसि-पयसि पमित-भव-तावम

केशव धृत-भृगुपति रूप

जय जगदीश हरे ।।

विन्दसि दिक्षुरणे दिक्पति-कमनीयम्

दशमुख-मौलि-बलि-रमणीयम्

केशव धृत राम शरीर

जय जगदीश हरे ।।

बहसि-वपुसि-विशदे-वसन-लदाभम् ।

हलहित-भीत-मिलित-यमुनाभम्

केशव-धृत-हलधर रूप

जय जगदीश हरे ।।

निन्दसि-यज्ञ-विघ्नेरह-श्रुतिजातम्

सदय-हृदय-दर्शित-पशुघातम् । .

केशव धृत-बुद्ध शरीर

जय जगदीश हरे ॥

म्लेच्छह-निवह-निघने कलयसि-करबालम्

धूम-केतु-मिव किमपि करालम् ।

केशव धृत-कल्कि शरीर

जय जगदीश हरे ॥

वेदानुधरत जयन्ति बहते भूगोलमुद्विभ्रते

दैत्यं दारयते वलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते ।

पौलस्त्यं जयते हजं कलयते कारुण्य मातम्बते

म्लेच्छान मूर्च्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यं नमः ॥

श्रित-कमल-कुच-मण्डल ! धृतकुण्डल !

कलित-ललित-वनमाल !

जय-जय देव हरे ॥ (ध्रुवम्)

दिनमणि-मण्डल-मण्डन ! भव-खण्डन !

मुनिजन-मानम-हंस !

जय जय देव हरे ॥

कालिय-विषधर-गंजन ! जन रंजन !

यदुकुल-नलिन-दिनेश !

जय जय देव हरे ॥

गधु-मुर नरक-विनाशन ! गरुरासन !

मुरकुल-केलि-निदान !

जय जय देव हरे ॥

जनक सूता-कृतभूषण ! जित दूषण !

समर-शमित-दशकण्ठ !

जय जय देव हरे ॥

अभिनव-जेलधर-सुन्दर ! धृतमन्दर !

श्रीमुख चन्द्र-चकोर !

जय जय देव हरे ॥

तव-चरणे प्रणता व्यमिति भावय !

कुरु कुशलं प्रणतेषु

जय जय देव हरे ॥

श्रीजयदेव कवेरिदम् कुरुते मुदम् ।

मंगलमुजल गीतम्

जर जय देव हरे ॥

गोविन्द गोविन्द हते मुरो ! गोविन्द गोविन्द कुन्द कृष्ण !!

गोविन्द गोविन्द रथांगपानाणे ! गोविन्द गोविन्द नमामि तुभ्यम् !!

— — —

हे हे (३) दीननाथ ! देवकी नन्दन नाथ हरे !

कालियदमन कमलाकान्त केशी मथन मुरोरे,

हे ब्रजनाथ, हे राधानाथ हे गोपीनाथ,

गोपीनी कान्त श्यामराय ब्रजजनजीवन !

रासस्थले रासरंगे विहरइसुखे !!

प्राणनाथ दीननाथ प्राणनाथ, माधव-यादव दीननाथ ॥

प्रार्थना

गोविन्द गोविन्द हे कृष्ण गोपाल ! गोपी जन-वल्लभ !!

श्रीराधिका-प्राण धन-गोपाल-गोपीजन वल्लभ !

प्राणनाथ गोविन्द सर्व गुणेर सागर हे ।

अधम-पतित जान्या नाछर किकर हे ॥

काँदे भाग्यचन्द्र दास चरण शृङ्गण हे ।

हे गोविन्द राधा न.थ राखत जीवन हे ॥

जग बन्धु हे ! ओहे प्राणनाथ मो अवमे दयाकर हे ॥

वृषामृत दृष्टि कर कमलनयन ।

सपाङ्ग-विषयानले दग्धे पगण ॥

ब्रजेन्द्रनन्दन तुमिगोपी कार प्राण !

निकुंजबिहारी-गिरिवर-धारि-मदन मोहन मुरली धारी ॥

कल्पलता, कुञ्ज पुञ्जावत, हेन वृन्दावन पाव दर्शन ॥

श्रीरास मण्डले, गङ्गागङ्गा दिव, गोपीपदरज अंगते लागिब ।

श्रीब्रज वैष्णव, मुखेने गुनिया ष ये लीला स्था आनन्दे देखिब ।

राधाकुड माया, दण्ड प्रगामिया, श्रीराधागोविन्द बलिया ।

डाकिब ।

पङ्कडतीरे, गद्गद ऋस्वरे, पतनहइबे, प्रकटशरीर ॥

नित्यापद

एकबार बलरे नित्याइ, दयालु नित्याइ बिने गतिनाइ ।
 हेन नित्याइ बिने भाइ, राधा कृष्ण पाइते नाइ ॥
 दृढकरि घर नित्याइ पाय । ये देश नित्याइ नाइ,
 सेदेशे नायाब नित्याइ बिमुखन मुख ना देखिब ।
 नित्याइ बंद कमल कोटि चन्द्र सुशीतल तारछायाय जगत
 जुड़ाय ।
 जय नित्याइ नन्द प्राण नित्यानन्द, जय नित्यानन्द आमार
 प्राण नित्यानन्द ।
 दिन गेलरे मन हरि भजन भंजरे, कृष्ण भजन हइलना साधु
 संग हइलना ।
 बल प्रेम से कह श्रीराधानाथ को जय ॥

—: O :—

प्रार्थना

हे देवी हे राधे ! तुम को श्रीभगवान-बिष्णु भी पूजती है ।
 तुम्हारी दोनों चरण-कमलों को अकिंचन दास बार-बार प्रणाम
 है । हेमहेश्वरी ! मैं अकिंचन शरणागत होन दास समझ कर रक्षा
 कीजिए और दया कीजिए, आप को बार-बार प्रणाम करता हूँ ।
 सब से निराली आकुतिवाली, सब के अग्र पूजनेवाली है राधिके ।
 श्रीमाता ने वृन्दावन धाम में आबिर्भाव होने से तुम को पूजनेवालों
 के प्रति बंद देनेवाली आप को दास का प्रणाम है ।

--: O :—

राधाष्टमी व्रत कथा

(पुरोहित दर्पण)

श्रीकृष्ण और नारद संवाद । हे केशव, हेकृष्ण ! मैं ने आप के सब अवतारों की कथा सुनी है । परन्तु श्रीमती राधिका देवी की अवतार कथा तो नहीं सुनी है । उस कथा को मैं सुनना चाहता हूँ । आप कृपया उस कथा को मुझे सुनाइएगा । नारद की विनम्र विनती सुन कर श्रीकृष्ण प्रसन्न होकर नारद के प्रति कथा सुनाने लगे । हे नारद ! श्रद्धा भक्ति सहित एकाग्रता से सुनो ! यह कथा अति प्राचीन है । एक बार भास्कर देव श्रीसूर्य भगवान ने मन्दर पर्वत की आड़ में एक हजार वर्ष का तप किया था । भास्कर की तप देख कर सभी देवता घबराने लगे । इसलिए सभी देवता गण इन्द्रराज सहित मेरे गोलोक धाम आकर सारा हाल सुनाये थे । देवताओं के मन स्थिति जान कर मैं ने उनकी शंका दूर करा दिया और वे सब देवतागण अपने-अपने धाम को चले गये ।

देवताओं के चले जाने के बाद ही मैं स्वयं जहाँ गया वहाँ भास्कर देव तप कर रहे थे । मेरे आते देख कर वह खड़ा हो गया और मुझे सत्कार किया था । मुझे स्तुति करने के बाद मैं ने उस को एक वरदान माँगने को कहा था ।

हे नारद ! उन्होंने ने मुझ से अपनी प्रेममयी श्रीमती जैसी एक कन्या उन की बेटी के रूप में पाने को वरदान माँगा था । मैं संतुष्ट हो कर अगले जन्म मे उसे पाने का वरदान दिया था ।

एक समय महाभानु नामक राजा गोकुल में राज्य करते थे । उस के चार पुत्र थे । सभी पुत्र सर्वगुण संपन्न, इन्द्रियनिग्रह और विष्णु भक्त थे । उन के नाम थे :— वृषभानु, रत्नभानु, सुभानु, और प्रतिभानु थे । जेठा भाइ वृषभानु सुमंपन्न गुणवाले राजा थे । यह वृषभानु भास्कर देव के अवतार थे । वह वैश्य कुल में जन्म लेने पर भी उन्होंने ने अनेक यज्ञ किये थे । साथ-साथ खुले दिल से खूब दान भी किये थे ।

ब्रजधाम में उस समय विन्दु नामक एक उत्तम गोप था । अपनी पत्नी मुखरा से पाँच पुत्र और तीन पुत्रियों का जन्म हुए थे । उन के नाम :—भानुमुद्रा, कीर्त्तिमति और सब से छोटी लडकी का नाम कीर्त्तिदा थी । कीर्त्तिदा वृषभानु से विवाह हुआ । कीर्त्तिदा धर्मनिष्ठा-गुणसंपन्न-चरित्रवान थी । इसलिए वृषभानु उसे बहुत प्यार करते थे । विवाह के कई वर्ष बीत जाने पर भी दोनों संतान हीन के थे । अतः निराश होकर पुत्र पाने की इच्छा से पुण्य तीर्थों के लिए घर से निकले गये थे । इस तरह कई तीर्थों में पूजा आदि बहुत किये थे । तीर्थ-भ्रमण से लौटने के बाद अश्वीन शुक्ल अष्टमी विशाखा नक्षत्र युक्त के दिन मध्याह्न को सर्वगुणमयी श्रीमती राधिका को पुत्री रूप में मिला ।

राधा हृदय

(ब्रह्माण्ड पुराण)

यह कथा ब्रह्मा द्वारा अंगिरा को सुनाई गई कथा है । महाराज वृषभानु पुत्र पाने के मुख में मुनि-ऋषियों को बुलवा कर वेद-पुराण आदि का पाठ कराया । ऐसा करने पर भी उन को संतान न हो पा रहा था । एक दिन उन की पत्नी ने महामाया कात्यायनी की पूजा से मनोरथ पूरी होने की बात सुनाई । शीघ्र ही वृषभानु ने मुख्य गिरि गोवर्धन के पास एक वन में तप किया था ।

अपने इन्द्रियों को वश करनेवाले वृषभानु ने एक वर्ष में दो मास फल-मूल, दो महीने पानी और शेष महिनों को हवा खाकर ही घोर तप किया गया । एक दिन देवी ने आकाशवाणी से कह सुनाई हे वृषभानु ! हरिनाम को न सुननेवाले कान असली कान नहीं हैं । हरिनाम का प्रति दिन गायन के साथ जप भी करो । इस के लिए एक गुरु के पास जाकर हरिनाम दीक्षा ग्रहण करो । इस तरह तप करने से तेरे मन की इच्छा पूरी हो जाएगी । आकाशवाणी सुनते ही वृषभानु महाराज ने पुण्यात्म महामुनि कृतु से हरिनाम दीक्षा का ग्रहण किया । मुनि देव ने हरिनाम जप करने का सारा नियम महाराज का दीक्षा दिया ।

वृषभानु ने कृतु मुनि को पूजन-प्रणामादि कर के उन के आज्ञानुसार कालिन्दी और यमुना नदी के तट पर आकर महामंत्र का जप-साधन किया । कुछ समय के बाद जगत माता सुन्दर कमल मुखवाली कल्यायनी अति प्रसन्न होकर वृषभानु के सामने विराजमान हो गया । देवी को देखते ही हाथ जोड़ कर स्तव-प्रणमादि कर बड़ी गम्भीरता के साथ षष्ठांग प्रणाम किया ।

“हे जगतमाते ! हे देवी ! दास आप को जगत मोहिनी श्रीमूर्ति को प्रार्थना प्रणाम करता हूँ । हे भुवनेश्वरी ! मैं एक लकड़वाला भक्तिमत्त अशिर्मुख व्यक्ति हूँ । आप कृपा कर के दास से पूजन-प्रणाम-स्मृति स्वीकार कीजिए । इस पर देवी ने प्रसन्न हो कर उस के मन चाह वरदान मांगने को कहा । राजा ने कहा -- “हे भगवती ! आप यों मनुष्य के मन की इच्छा ही जानती है । आप कृपा से मुझे पुत्र प्राप्ति का वरदान दें ।”

जगत माता कल्यायनी देवी ने वृषभानु राजा की भक्ति पूर्ण विनय सुन कर कहा — तुम मेरे इस वरदान से पूर्ण की किरण जैसी एक डिम्ब राजा के हाथों छोड़ कर अन्तर्ध्यान हो गया । राजा ने उस डिम्ब को प्रसन्नता से लेकर अपने राज प्रासाद लाँट आये ।

राजा वृषभानु ने अपनी रानी जिस के नेत्र कमल जैसे हो, सुवर्णवर्ण और सब तरह से सर्व गुणमय का महाराज के सामने खड़ी देखा । रानी को देखते ही प्रसन्न होकर वह देवी प्रदत्त अंग महाराज ने छोट पत्नी के हाथों दिया था ।

भद्रमासे शुक्लपक्षे अष्टम्यां शुभदिने, आविरासित कलावत्या स्वयं राधा हरेः प्रिया । चित्त लालमयी विजलीमयी वर्ण सिर पर स्वर्णमयी किरीटी, सम्पूर्ण देह पर अतुलनीय अनुपम आभरण से सुशोभित होकर उस देवी ने मां की गोद में विराजमान रही । जल लेते ही देह का हमारी पुत्री नहीं है, ओर वृषभानु के आराधन से जगत माता अम्बिका ने अवतार किया है । उन के बाद राणी ने गण्डाकारा को मुनाया । सुन कर महाराज आनन्द विभोर हो गया । उसी दिन महाराज ने बहुमूल्य धन रत्नादि के साथ-साथ वस्त्र आदि भी ब्राह्मणादि कई अतिथियों को दान दिया था ।

कीर्तिदा महाराणी महाराज के बन्धु-बान्धवों के साथ मुनीगृह पधारे । अति प्रसन्न मन से कहने लगी—हे महाराज ! आप के हुनह और अनमर्थ साधना से एक जगत मोहिनी उभर देयी है । आपका पुत्री रूप में जन्म लिया है । वृषभानु अपनी नयजात शिशु की अभा देखकर कहने लगा—हे सुन्दरी ! सुन्दर कटाक्ष और आभरणा से शृषोमित हे देवी ! तुम वीन हो बात सुन कर उस पुत्री रूपी देवी ने कहा—“हे पिता । आप मुझे श्री नरनाथी शरण लेनेवाली सर्व देव रक्ति संपन्न जान लीजिए । तप करने में सर्वोच्च विष्णु भी मुझ को आराधना करते हैं । मैं जगत को मृष्टि करती, रक्षा करती और प्रलय भी करती हूँ । इस तरह कहने के बाद अपने सर्व संपन्न मूर्तियों को दिखाने लगा । महेश्वरी विष्णुभर रूप विष्णुरूप श्रीवृष्णरूपादि पुनः-पुनः दिखाई दिये थे । मूर्ति को देख कर

महाराज ने कहा — “ हे लाली ! तेरे नाम गुण, रूपादि का वर्णन ब्रह्म नहीं कर सकेंगे । आप कृपया पुनः मेरे मन चाह वही पुत्री रूप को ही दिखा दीजिएगा । यों प्रार्थना करने पर देवी ने श्रोकृष्ण ही को मोहित करने वाली रूप वृषभानु को दिखा दिया । अब वह रूप बच्चों के रूप में रोने लगी तो वृषभानु ने बहुत से विद्या विनय संपन्न ब्राह्मणों और पांडितों को बुलवाकर विधि के अनुसार नवजात शिशु के लिए पूजा कराये ।

सब ओर से पूजने योग्य उस देवी को वृषभानु ने सुदृढ़ तपस्या द्वारा पूजा की और उन की आराधना से प्राप्त होने के कारण अपनी पुत्री का नाम राधा रखा गया ।

—:O:—

राधा जन्मष्टमी

(श्रीब्रह्म वैवर्त पुराणम्)

यह कथा श्रीनारायण और नारद दोनों के संवाद है । वृषभानु महाराज ने संतान प्राप्ति के घोर तपस्या का समय था । एक दिन जब वृषभानु यमुना नदी में स्नान कर रहे थे तब अचानक एक अति सुन्दर कमल पानी में बहता देखा था । राजा

उस कमल हो देखते समय एक आश्चर्यजनक आभावाली जगत-मोहिनी बालिका को देखा था। राजा ने उस कमल सहित बालिका को उठा लिया और जम्भंजन कपड़े में लपेट कर आने महल आया। उस बालिका को राजा ने अपनी रानी कीर्तिश के हाथों सौंप दिया। कुछ वर्षों के बाद वह एक अत्यन्त सुन्दरी बालिका के रूप में उमरने लगी।

वृषभानु महाराज एक अनुपम रूपवती कन्या प्राप्त है यह समाचार सुनते ही कई सुन्दरी नर्तकियाँ महाराज के सामने आकर अपना कला का प्रदर्शन कर के उस बालिका की प्रशंसा करने लगी। वह देख कर महाराज वृषभानु से आराधना करने के फलस्वरूप मिला समझकर अपनी लाड़ली का नाम राधा रखा गया।

—: O :—

श्रीमती राधा की एक और जन्म-कथा

(रामानन्द द्वारा यमुना तट पर श्रीगौरांग को सुनाया गया-कथा)

महाभाव चिन्तामणि के निःश्वास से एक कमल यमुना नदी में गिर गई। वह कमल बहता हुआ आने पर बड़ियाल के राजा वृषभानु ने उसे नदी से उठा लाकर अपनी रानी कीर्तिदा को दिया

षा । कीर्त्तिदा ने उस कमल को ताम्र के एक घट में दाल कर रखा था । इस तरह छःमास बीत जाने पर भी रानी में कमल की बात सोचा नहीं । एक दिन आश्विन महीने आने पर उस कमल की याद आकर देखने पर वह कमल एक नवजात शिशु के रूप में पाया । उस शिशु की आँखें बन्द थीं । उस बच्ची को उठा कर वृषभानु न बेटी रूप में लालन-पालन किया । एक दिन यशोदा रानी अपने बाल कृष्ण को साथ लेकर कीर्त्तिदा रानी के सूती-गृह आई । श्रीभगवान ने अनुराधा को प्रेरणा दिया तो उसी क्षण श्रीमती की आँखें खुल गई । उस समय श्रीमती ने कृष्ण से अज्ञात रूप से प्रार्थना की — “ हे प्रभु ! आप के दर्शन बिना किसी भी वस्तु न देखना चाहती, इसीलिए आँखें बन्द किये रहती थी । ” इस प्रकार श्रीमती राधिका जी के जन्म-कथा तीन प्रकार से प्राप्त है । यह सत्य प्रकृति है और बाद में अप्रकृति हो गई है । सारे जग के जीव प्रकृति के गुण हैं :— पृथ्वी, जल, ज्योति (अग्नि-सूर्य) आकाश और वायु इन पाँच तत्वों से ही मानव शरीर और अन्य जीव-जन्तुओं की रचना की है ।

१-मांस, अस्थि, त्वचा, नख और नाड़ी, ये सब पृथ्वी के तत्व से बने हुए हैं । २-वीर्य, कफ, रक्त, मल-मूत्र, ये पाँच जल से बने हैं । ३-भूख, नीद, हँसना, झूल (भ्रम) और तन्द्रा ये वाँचा तत्व आग्नेय हैं । ४-जगाना, गमन, गिरना, सिकुड़ना और प्रसूतो ये पाँच वायु तत्व के हैं । ५-काम, क्रोध तृष्णा (प्यास) रक्त का टालना और मोह, ये पाँच आकाश तत्व के हैं ।

पंच प्राणों के नाम और उन के वास स्थान

प्राण, अपान, समान, उदान और व्यान ये पाँच प्राण वायु के हैं। प्राण वायु-हृदय में, अपान वायु गुह-लिंग में, समान वायु कठ में और व्यान वायु सर्वत्र देह में व्याप्त रहने हैं।

मनुष्य और जीवों के मृषण्ति अवस्था में व्यान वायु बाह्य (संसार) वायु मिल जाता है। इस में मनुष्यों में स्वप्न आदि होते हैं। नींद खलने के समय वे शरीर में करते हैं। और सोये मनुष्यों को जगाते हैं। कहीं व्यान वायु शरीर से बाहर जाकर फिर नहीं वापस आते तो मनुष्य व अन्य जीवी की मृत्यु हो जाती है। इसलिए जीवों का सो जाना मृत्यु समान कहा जाता है। यह कहने में कोई असत्य नहीं है।

इस के अलावा मनुष्य देह में दश रसों का सदा विराजमान है। उन दश रसों के सशोधन करने से उत्तरोत्तर सब से पिछड़ा हुआ दशवाँ रस देह के लिये रसरज है। यह सब को प्रकाशमय बनाते हैं और मनुष्य के शीर्ष में सदा विद्यमान रहता है। यह रस एक तरफ पदार्थ है। इसे मणिपुरी भाषा में “महीलेन” के नामसे जाने जाते हैं। महीलेन का अर्थ है—उत्तम रस। उस से जीवों का रचा जाता है। मनुष्य के मायाबद्ध शरीर में शिक्षित

रूप में श्वसन करने से वह सिर में प्रवेश करता है । प्रवेश करते हुए जीव सिर में रहे रस से मिल जाता है । फिर प्रकृत्यानुसार नर से मादा में प्रवेश हो जाने पर एक दूसरे से धूलमूक जाते हैं । उन जीवों की सख्या अनगिनत हैं । ये सब उन रसों में मिल कर असंख्यों में उन की सख्या बढ जाती है । बढते हुए जीव कीटाणु किमी मिथुनों के संयोग से आपस में मिल कर मादा के गर्भ में बच्चा बन कर रह जाना है । इस तरह मादा के गर्भ में दश महीने पूरे रहने के बाद संसार में आ जाता है । माता के गर्भ में स्थित वह जीव कीटाणु आत्म गुण है और पिता की ओर से आये जीव कीटाणु परमात्मा के गुण है ।

परमात्मा तो सदा अकर्मण्य-मौन धारण किये हुए रहते हैं और जीवात्मा सर्व कारण होता है और करके दिखाता है । माता-पिता तो सर्व विद्मान देवता स्वरूप है । उन्ही की कृपा और स्वीकृति के बिना भगवत्-आराधना और साधना करना कभी सफलता प्राप्त नहीं होता । संतानों को अपने माता-पिता की सेवा-अर्चना करना और प्रेम के साथ सेवा सुश्रुसा करना चाहिए । इस से प्रत्येक जन्मों में जीवन कुफल हो जाता है । प्रकृति के गुण होने से ही राधारानो आत्मा के मणि है तथा जगत गुरु है ।

লেখকী ফোড়স্বৰা লাইটৰকশিং :-

- ১। লামাই লায়য়েং লাইটিক
- ২। মণিপুর আয়ুৰ্বেদ চেফোড
১শুবা, ২শুবা, ৩শুবা
- ৩। অমাইবা অহলগী পাটিক
- ৪। চীডদা শাংগী ইঙেইলৈ।
- ৫। অৰ্য্যপুণ

ফোংলকদবা লাইটিক :-

- ১। শক-পোলাং
- ২। অমাইবা অহলগী পাটিক

part II

থোইদে,কদা পাউজেল :-

পুয়া অসিদগী লোথোকুনা শেমজবা তাইবঙ শাকবা হিদাক
নুপী-নাহা, অহলশিংগী অহুগা নাৰা শাকহিদাক অঙাং মশা-মউ
কল্পবশিংগীদমক অমদি শানৌ হিদাক থোঁরাংজরে। জাতিগী খুস্তা
শিল্পজরি। ইরেবাকী পোখোক্ৰি, ইপা-ইপুগী মমল নাইদবা মণিনি।
চাং য়েংবীম্ব।

শ্রীমেন্না সিংহ কবিরাজ।